

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Εναλλακτικές μορφές τουρισμού με έμφαση
στον Αγροτουρισμό
«Μελέτη περίπτωσης»**

ΚΥΖΙΡΙΔΗ ΣΟΦΙΑ Α.Μ 4070
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:Δ. ΤΕΡΖΑΚΗΣ

2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ο Τουρισμός γενικά	7
1.1 Ορισμοί και έννοιες	7
1.1.1 Διακρίσεις τουριστικών δραστηριοτήτων	9
1.2 Ιστορική επισκόπηση του τουρισμού	10
1.3 Τα πλεονεκτήματα του τουριστικού προϊόντος της Ελλάδας	11
1.4 Τα μειονεκτήματα του τουριστικού προϊόντος της Ελλάδας	12
1.5 Η επιρροή του τουρισμού στην οικονομία	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Εναλλακτικός τουρισμός και οι μορφές του	17
2.1 Ορισμός εναλλακτικού τουρισμού	17
2.2 Εναλλακτικός και μαζικός τουρισμός.....	18
2.3 Διάκριση εναλλακτικών και ήπιων μορφών τουρισμού	19
2.4 Ο εναλλακτικός τουρισμός στην Ελλάδα	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Οικολογικός τουρισμός και Αγροτουρισμός	23
3.1 Οικολογικός τουρισμός	23
3.2 Αγροτουρισμός	24
3.3 Έννοιες συναφείς με τον αγροτουρισμό	26
3.4 Το προφίλ των Αγροτουριστών.....	28
3.5 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Οικονομική προσέγγιση αγροτουρισμού	32
4.1 Ο αγροτουρισμός σε διεθνές επίπεδο	32
4.2 Οικονομική προσέγγιση του αγροτουρισμού	34
4.3 Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα	36
4.4 Προϋποθέσεις ανάπτυξης του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα.....	39
4.5 Περιοχές ανάπτυξης Αγροτουρισμού στην Ελλάδα	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η περίπτωση του Ηρακλείου	42

5.1 Δράσεις στήριξης του Αγροτουρισμού	42
5.1.1 Αναπτυξιακή Ηρακλείου	42
5.1.2 ΑΚΟΜΜ ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ	43
5.1.3 Μεσογειακά Ευρωπαϊκά Προγράμματα	44
5.2 Δυνατότητες και αδυναμίες του αγροτουρισμού στο Ηράκλειο ..	45
5.3 Τομείς απασχόλησης του Αγροτουρισμού	48
5.4 Παραδείγματα αγροτουριστικών κατοικιών – επιχειρήσεων	50
6. Συμπεράσματα	55
Βιβλιογραφία	57

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία προσεγγίζεται η έννοια του Τουρισμού και των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, έτσι όπως έχουν αναπτυχθεί βάσει της βιβλιογραφίας που μελετήθηκε, όπως επίσης και των πλεονεκτημάτων – μειονεκτημάτων που αυτός φέρει.

Ακόμη αναπτύσσονται οι έννοιες του Αγροτουρισμού, και των ιδιαίτερων μορφών που αυτός μπορεί να λάβει κατά την τουριστική δραστηριοποίηση των ατόμων στα πλαίσια του. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη του, και αναλύονται οι τρόποι ανάπτυξης του στο εξωτερικό και στην Ελλάδα. Έπειτα, καταλήγουμε στις προοπτικές ανάπτυξης και προσέλκυσης τουριστών αγροτουρισμού στην Ελλάδα.

Στη συνέχεια γίνεται μια παρουσίαση των οικονομικών στοιχείων που έχουν να κάνουν με την αγροτουριστική δραστηριότητα στην Ελλάδα, όπως επίσης και σε διεθνές επίπεδο. Στο τελευταίο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα βασικότερα συστατικά στοιχεία του αγροτουρισμού στο Ηράκλειο Κρήτης, και η παρούσα εργασία κλείνει με κάποια συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντική ενασχόληση με το θέμα αυτό.

ABSTRACT

In this paper the concept of tourism and alternative forms of tourism is discussed, as it is developed under the literature studied, as well as the advantages and the disadvantages that it carries.

More especially we develop the concepts of agrotourism and its particular forms that it may take. Specifically, we shows the historical development of it and it is analyzed how it developed not only in Greece but also abroad. Moreover, it is being discussed the fact that agrotourism has prospects to grow up more and to attract more tourists in Greece.

Then a presentation of some financial information is made that they refer to the agrotourism activity in Greece as well as internationally. The last chapter presents the basic components businesses of agrotourism in Heraklion of Crete. This paper ends with some conclusions and recommendations for future involvement with this issue.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τουριστική βιομηχανία τα τελευταία χρόνια αντιμετωπίζει μια σειρά προκλήσεων που κυρίως αφορούν την παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία συνδέεται άμεσα με τη συμπίεση της οικονομικής δύναμης των καταναλωτών. Ωστόσο, ο τουριστικός κλάδος παραμένει ένας τομέας μεγάλης σημασίας ο οποίος μπορεί να παρέχει πολλές δυναμικές ανάπτυξης.

Η ανάπτυξη του τουρισμού είναι μεταξύ άλλων στενά συνδεδεμένη με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των τόπων στους οποίους αναπτύσσεται. Στην συγκεκριμένη εργασία θα ασχοληθούμε με τον Αγροτουρισμό, ως μια επέκταση των τουριστικών δραστηριοτήτων, ή ως μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού, που έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, και αντιμετωπίζει τις δικές τις προκλήσεις, αλλά και τις δικές της ευκαιρίες ανάπτυξης.

Ο αγροτουρισμός μπορεί να δώσει δυναμική για την πολυπόθητη επέκταση της τουριστικής περιόδου για την χώρα μας, καθώς και για την ανάμειξη με τον τουρισμό περιοχών και τοπικών οικονομιών οι οποίες λόγω της τοπογραφίας τους δεν είχαν εμπλακεί ποτέ αυτήν τη δραστηριότητα. Παρακάτω μας δίνεται η ευκαιρία να γνωρίσουμε αυτό το είδος τουριστικής δραστηριότητας, και να δούμε τις διαφορετικές όψεις την τουριστικής βιομηχανίας που αρχίζουν να έχουν επαφή με έννοιες όπως η βιώσιμη ανάπτυξη και η αειφορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ο Τουρισμός γενικά

1.1 Ορισμοί και έννοιες

Για τους μελετητές η έννοια του τουρισμού, είναι δύσκολο να οριστεί, καθώς τα στοιχεία που τον συνθέτουν είναι πολλά και περίπλοκα. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας, των διαδοχικών αλλαγών των σκοπών που επιδιώκουν οι τουρίστες, που είναι κοινωνικοί, οικονομικοί, πολιτισμικοί, πολιτικοί και καμία φορά σχετίζονται και με το φυσικό περιβάλλον. Έτσι για παράδειγμα, στην Γαλλία και στην Ιταλία, ο τουρισμός βασιζόταν στα εστιατόρια και στις αγορές στα καταστήματα, τελείως διαφορετικός δηλαδή από τον τουρισμό στην Ρωσία.

Ωστόσο, υπάρχουν κάποια στοιχεία που είναι βασικά και αντιπροσωπεύουν τον τουρισμό, όπως για παράδειγμα η διαδρομή που χρειάζεται για να φθάσει κανείς στο τουριστικό μέρος, η διάρκεια της διαμονής σε κάποιο συγκεκριμένο μέρος και ο στόχος του ταξιδιού. Όλα αυτά συνετέλεσαν στο να μπορούν να εκφραστούν κάποιοι ορισμοί για τον τουρισμό και για τον τουρίστα. Σύμφωνα με τους Καραγιάννη και Έξαρχο (2006), «ο τουρισμός είναι ένα διεθνές φαινόμενο, που έχει μεγάλο αντίκτυπο με άμεσες και έμμεσες συνέπειες στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις και η ονομασία του προέρχεται από την αγγλική λέξη *tour*, που σημαίνει γύρος και από την γαλλική *tourisme* που σημαίνει περιήγηση, και το θέμα του είναι διπλό». Συγκεκριμένα, αναφέρεται στην μετακίνηση των ανθρώπων από τον τόπο τους προς έναν άλλο, για ψυχαγωγικούς σκοπούς, για λόγους ξεκούρασης ή για λόγους πολιτιστικούς, παράλληλα αναφέρεται και στις απόπειρες που κάνει ένα τόπος, να κρατήσει αυτά τα άτομα, αλλά και να τραβήξει κοντά του και άλλα άτομα, προσφέροντας υπηρεσίες διασκέδασης, ξεκούρασης και πνευματικής καλλιέργειας (Καραγιάννης και Έξαρχος, 2006).

Έτσι λοιπόν, ο τουρισμός ορίζεται ως η μετακίνηση των ανθρώπων από τον τόπο που κατοικούν προς έναν άλλο, μακριά από την εργασία τους, για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, για προσωπική τους ευχαρίστηση. Παράλληλα, αποτελεί και τις εργασίες που γίνονται από τους τουριστικούς προορισμούς, για να τραβήξουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών, να φιλοξενήσουν τους τουρίστες και να τους υποδεχτούν κατάλληλα (Λογοθέτης, 1988).

Πολλές είναι οι προσπάθειες που έχουν γίνει για να δοθεί ένας επακριβής ορισμός του Τουρισμού. Από τα κύρια χαρακτηριστικά του, πέντε μπορούν να εξακριβωθούν εννοιολογικά και συγκεκριμένα τα εξής:

- Ο τουρισμός είναι αποτέλεσμα μεμονωμένης ή ομαδικής μετακίνησης ανθρώπων σε διάφορους τουριστικούς προορισμούς και η διαμονή τους σε αυτούς επί τουλάχιστον ένα 24ωρο με σκοπό την ικανοποίηση των ψυχαγωγικών τους αναγκών.
- Οι διάφορες μορφές του τουρισμού περιλαμβάνουν απαραίτητα δύο βασικά στοιχεία: Το ταξίδι στον τουριστικό προορισμό και τη διαμονή σε αυτόν, συμπεριλαμβανομένου της διατροφής.
- Το ταξίδι και η διαμονή λαμβάνουν χώρα εκτός του τόπου της μόνιμης διαμονής των ανθρώπων που αποφασίζουν να μετακινηθούν για τουριστικούς λόγους.
- Η μετακίνηση ανθρώπων σε διάφορους τουριστικούς προορισμούς είναι προσωρινού και βραχυχρόνιου χαρακτήρα, που σημαίνει ότι πρόθεσή τους είναι να επιστρέψουν στον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους μέσα σε λίγες, μέρες βδομάδες ή μήνες.
- Οι άνθρωποι επισκέπτονται τουριστικούς προορισμούς για τουριστικούς λόγους, δηλαδή για λόγους άλλους από εκείνους της μόνιμης διαμονής τους ή της επαγγελματικής απασχόλησής τους.

Το 1941 οι καθηγητές Hunziker και Krapf του Πανεπιστημίου της Βέρνης υποστήριξαν την άποψη πως ο τουρισμός πρέπει να οριστεί σαν το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού σε έναν προορισμό και τη διαμονή σε αυτόν μη μόνιμων κατοίκων του.

Το 1937 η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της Κοινωνίας των Εθνών σύστησε στις χώρες-μέλη της να υιοθετήσουν έναν ορισμό που χαρακτήριζε τον τουρίστα σαν ένα άτομο που ταξιδεύει για ένα χρονικό διάστημα 24 ωρών ή περισσότερο σε μια χώρα διαφορετική από εκείνη που διαμένει μόνιμα.

Δυόμιση δεκαετίες αργότερα, το 1963 η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για Διεθνή Ταξίδια και Τουρισμό, που πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη συμφώνησε ο όρος επισκέπτης να περιγράφει κάθε άτομο που επισκέπτεται μία χώρα διαφορετική από

εκείνη που διαμένει μόνιμα, για οποιοδήποτε λόγο εκτός από εκείνο της άσκησης ενός επαγγέλματος για το οποίο να αμείβεται με χρηματικούς πόρους της χώρας την οποία επισκέπτεται. Ο ορισμός αυτό καλύπτει δύο κατηγορίες επισκεπτών:

- Τους *τουρίστες*: άτομα που επισκέπτονται μια χώρα και διαμένουν σε αυτήν τουλάχιστον επί ένα 24ωρο, και των οποίων οι λόγοι επίσκεψης είναι τις περισσότερες φορές διακοπές, επαγγελματικοί, υγείας, σπουδές, συμμετοχή σε αποστολή ή σύσκεψη ή συνέδριο, επίσκεψη φίλων ή συγγενών, θρησκευτικοί και άθληση.
- Τους *εκδρομείς*: άτομα που επισκέπτονται μια χώρα και διαμένουν σε αυτή λιγότερο από ένα 24ωρο. Σε αυτούς περιλαμβάνονται οι επιβάτες κρουαζιερόπλοιων, οι επισκέπτες που έρχονται και φεύγουν την ίδια μέρα χωρίς να διανυκτερεύσουν, καθώς επίσης και τα πληρώματα πλοίων, αεροπλάνων κλπ. <http://el.wikipedia.org/>

1.1.1 Διακρίσεις τουριστικών δραστηριοτήτων

Οι τουριστικές δραστηριότητες μπορούν να διακριθούν στις παρακάτω κατηγορίες:

- Εγχώριος τουρισμός (domestic tourism): ο τουρισμός των κατοίκων μίας χώρας όταν ταξιδεύουν μόνο εντός αυτής (πχ. ένας Αθηναίος πηγαίνει στην Τρίπολη)
- Εξερχόμενος τουρισμός (outbound tourism): αφορά στους μόνιμους κατοίκους μίας χώρας οι οποίοι ταξιδεύουν σε μία άλλη χώρα (πχ. ένας Έλληνας που ταξιδεύει στη Γαλλία)
- Εισερχόμενος τουρισμός (inbound tourism): ο τουρισμός των αλλοδαπών οι οποίοι ταξιδεύουν σε δεδομένη χώρα (πχ. ένας Γάλλος που ταξιδεύει στην Ελλάδα)
- Διεθνής τουρισμός (international tourism): το σύνολο του εισερχόμενου και του εξερχόμενου τουρισμού.
- Εσωτερικός τουρισμός (internal tourism): το σύνολο του εγχώριου και του εισερχόμενου τουρισμού. Οι ΗΠΑ π.χ. ορίζουν σαν τουρίστα που κάνει

εσωτερικό τουρισμό οποιοδήποτε άτομο φεύγει από το σπίτι του με σκοπό να επισκεφτεί κάποιο μέρος που απέχει τουλάχιστον 50 μίλια (80,48 χιλιόμετρα) από αυτό για οποιοδήποτε λόγο εκτός της καθημερινής του μετάβασης στην εργασία.

- Εθνικός τουρισμός: (national tourism): το σύνολο του εγχώριου και του εξερχόμενου τουρισμού. <http://el.wikipedia.org/>

1.2 Ιστορική επισκόπηση του τουρισμού

Ο τουρισμός δεν είναι κάτι νέο ως δραστηριότητα, αλλά υπήρχε ήδη από τα αρχαία χρόνια και με τον καιρό μεταβαλλόταν ανάλογα με τις αλλαγές που συνέβαιναν στον κόσμο, παίρνοντας την σύγχρονη μορφή που έχει σήμερα (Βαρβαρέσος, 2000). Ωστόσο, σε όλες τις χρονικές περιόδους, βασίστηκε στον ελεύθερο χρόνο που είχαν τα άτομα και στις μετακινήσεις που επεδίωκαν να κάνουν είτε στην χώρα τους, είτε σε άλλες χώρες.

Στα αρχαία χρόνια, ο τουρισμός θεωρούταν ένα ταξίδι, και δεν είχε καμία σχέση με την μορφή που έχει σήμερα, δηλαδή διαμορφωμένος για να παρέχει διασκέδαση και αναψυχή. Οι πιο ευκατάστατοι άνθρωποι μπορούσαν να μετακινούνται πιο συχνά, για αυτό και τα ταξίδια τα έκαναν περισσότερο τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Ο σημαντικότερος στόχος των ταξιδιών ήταν η πνευματική καλλιέργεια του επισκέπτη.

Τα πρώτα οργανωμένα ταξίδια σημειώθηκαν στην Μεσοποταμία, στην Αίγυπτο και στην Αρχαία Ελλάδα (Ζαχαράτος και Τσάρτας, 1999). Έτσι είχε παρατηρηθεί, ότι οι Αρχαίοι Έλληνες και οι Ρωμαίοι μετακινούνταν στην Αίγυπτο για λόγους διασκέδασης, ακόμα και σε περιοχές της Ελλάδας για να γίνουν θεατές αθλητικών αγώνων, θεατρικών παραστάσεων, θρησκευτικών τελετών και γιορτών.

Κατά την αρχαιότητα, η δημιουργία των ταξιδιών είχε άμεση σχέση με τις μεταφορές που είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται και η συμβολή τους ήταν σημαντική για την ασφάλεια των μεταφορικών μέσων και την άνεση που πρόσφεραν στα μεγαλύτερα ταξίδια. Στα ταξίδια τους οι μεγάλοι ιστορικοί και φιλόσοφοι όπως ο Πausανίας, ο Ηρόδοτος, ο Θαλής και ο Πλάτωνας σημείωναν τα ιδιαίτερα στοιχεία των τόπων που επισκέπτονταν, είτε αυτά ήταν πολιτιστικά, κοινωνικά, γεωγραφικά ή

πολιτικά. Έτσι δημιουργήθηκε το «πρότυπο του τουρίστα», που σχηματίστηκε τον 19^ο αιώνα (Βαρβαρέσος, 2000).

Ο όρος tourist για πρώτη φορά εμφανίζεται το 1800 και αναφερόταν στα άτομα που έπαιρναν μέρος σε περιηγήσεις. Το 1811, η λέξη tourism κάνει την εμφάνισή της, δηλώνοντας το ταξίδι σε διαφορετικούς προορισμούς με στόχο την αναψυχή (Βαρβαρέσος, 2000).

Κατά την διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, σε κάποιες χώρες τα χρήματα που έβγαζαν οι άνθρωποι αυξήθηκαν, οι δρόμοι άρχισαν να φτιάχνονται, τα ταξίδια έγιναν πιο ασφαλή και δημιουργήθηκαν μεταφορικά μέσα, πιο άνετα και γρήγορα, και έτσι αναπτύχθηκε ο σύγχρονος τουρισμός, που στην αρχή του, απευθυνόταν μόνο στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Πλέον, τον 20^ο αιώνα, άρχισε να εξαπλώνεται όπου δημιουργήθηκε το κίνημα του μαζικού τουρισμού, που αφορά όλες τις κοινωνικές τάξεις.

Μέχρι το 1914, είχαν αναπτυχθεί οι υποδομές στους ευρωπαϊκούς τουριστικούς προορισμούς, όπου κύριο μέσο μεταφοράς ήταν πλέον ο σιδηρόδρομος. Μεγάλη ανάπτυξη είχαν παρουσιάσει και οι τουριστικοί οργανισμοί και οι τρόποι διαφήμισης, αλλά και τη πραγματοποίηση μεγάλων ταξιδιών με μεγάλα και γρήγορα ατμόπλοια.

Ο τουρισμός άρχισε να αλλάζει από το 1945 και μετά, όπου ήταν πλέον αυτοδύναμος και σχετιζόταν με την κατανάλωση και τον ελεύθερο χρόνο. «Ο τουρισμός από προνόμιο των εύπορων και πιο πλούσιων ανθρώπων που γινόταν για λόγους διασκέδασης και κυρίως στα παράλια της βόρειας Μεσογείου, έδωσε την θέση του στο καλοκαιρινό ταξίδι και έγινε απαραίτητος για όλους και δεν ήταν πλέον είδος πολυτελείας για λίγους (Βαρβαρέσος, 2000)». Μετά την ανάπτυξη και της τεχνολογίας, οι μισθοί αυξήθηκαν, η συμπεριφορά και η καθημερινότητα του κόσμου άλλαξε, και επόμενο ήταν να αναπτυχθεί ακόμα πιο γρήγορα ο τουρισμός, όπου αποτελεί έναν από τους κυριότερους οικονομικούς τομείς σε παγκόσμιο επίπεδο.

1.3 Τα πλεονεκτήματα του τουριστικού προϊόντος της Ελλάδας

Ο τουρισμός στη χώρα μας, όπως και όλοι οι άλλοι κλάδοι της οικονομίας, χαρακτηρίζεται από κάποια πλεονεκτήματα τα οποία ενισχύουν την θέση του έναντι των ανταγωνιστών μας. Τα κυριότερα πλεονεκτήματα του που συντελούν στην

προσέλευση τουριστών στη χώρα μας, σύμφωνα με τη Βενετσανοπούλου (2006) είναι κυρίως τα παρακάτω:

- Το φυσικό περιβάλλον της χώρας μας, με την πλούσια ελληνική φύση και την ομορφιά των ελληνικών τοπίων μας.
- Οι καλές κλιματολογικές συνθήκες και το μεσογειακό κλίμα κατάλληλο για διακοπές.
- Ο μεγάλος αριθμός νησιών που έχουμε με την απίστευτη μορφολογία του εδάφους και της νησιώτικης συγκρότησης, με τις αμέτρητες παραλίες ιδανικές για να απολαύσει κάποιος τον ήλιο και τη θάλασσα τους καλοκαιρινούς μήνες.
- Τα εκατοντάδες μνημεία του πολιτισμού μας, η Ελλάδα τείνει να χαρακτηριστεί ως μουσείο της ιστορίας του πολιτισμού, διότι εδώ βρίσκει κανένας μνημεία από όλες της εποχές.
- Επίσης, η πνευματική καλλιέργεια και το ανεπτυγμένο αίσθημα φιλοξενίας των Ελλήνων επιδρούν θετικά στην τουριστική εικόνα της χώρας.

Θα μπορούσαμε να επεκταθούμε περισσότερο στα πλεονεκτήματα του ελληνικού τοπίου, της ιστορίας, του πολιτισμού και της ιστορίας όμως επιλέγουμε να σταθούμε περισσότερο και να αναπτύξουμε τα μειονεκτήματα – προβλήματα που παρουσιάζει ο κλάδος ώστε να βασιστούμε σε αυτά και να προτείνουμε ένα εναλλακτικό μοντέλο ανάπτυξης για τον ελληνικό τουρισμό.

1.4 Τα μειονεκτήματα του τουριστικού προϊόντος της Ελλάδας

Ένα μεγάλο πρόβλημα του ελληνικού τουρισμού ορίζεται στην προσφορά ενός και μόνο προϊόντος (4S = Sun, Sand, Sea, and Sex), το οποίο είχε επιτρέψει στην χώρα να αυξήσει τις τουριστικές της εισπράξεις που απαιτούνται για την οικονομική της ανάπτυξη. Σήμερα το μοντέλο των 4S φαίνεται να έχει φθάσει σε ένα επίπεδο κορεσμού

Ακόμα, υπάρχουν προβλήματα σε λειτουργικό επίπεδο, και τα οποία απαριθμούνται παρακάτω:

- Προβλήματα συγκοινωνιών και των μεσών υποδοχής των τουριστών, αεροδρόμια, λιμάνια κτλ.

- Αποτελούμε ακριβό τουριστικό προορισμό σε σχέση με άλλες ανταγωνίστριες χώρες.
- Οι τουριστικές επιχειρήσεις λειτουργούν καιροσκοπικά και σίγουρα χωρίς την προοπτική βιωσιμότητας (μέσα σε δύο μήνες προσπαθούν να βγάλουν τα έσοδα όλου του χρόνου).
- Ο Ελληνικός τουρισμός είναι εξωστρεφής, διότι απευθύνεται σχεδόν αποκλειστικά στη διεθνή πελατεία, αγνοώντας τη μεγάλη μερίδα εσωτερικού τουρισμού που μένει ανεκμετάλλευτη.
- Ο Ελληνικός τουρισμός είναι εξαρτημένος διότι η τουριστική αγορά διαμορφώνεται κυρίως στα κέντρα και στην πίεση των πρακτόρων προς τους ξενοδόχους.
- Υπάρχει έντονη εποχικότητα η οποία επηρεάζει το κόστος και την ποιότητα του προϊόντος.
- Η μάζα των τουριστών επισκέπτεται συγκεκριμένες περιοχές όπως την Κρήτη, την Αττική, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιόνιου πελάγους.
- Έλλειψης μιας ρεαλιστικής πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη καθώς δεν έχει καταρτιστεί ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα με βάση το οποίο θα επιχειρείται η τουριστική ανάπτυξη (Βενετσανοπούλου, 2006).

Όλα τα παραπάνω μειονεκτήματα δρουν αρνητικά ως προς την δημόσια εικόνα της χώρας μας. Ίσως σημαντικότερη αιτία να αποτελεί ο μεγάλος δείκτης εποχικότητας του ελληνικού τουρισμού που όπως φανερώνουν και τα στοιχεία του ΣΕΤΕ: από τις συνολικές αφίξεις αλλοδαπών τουριστών ετησίως, πάνω από το 50% καταφθάνει στην χώρα μας τους μήνες Ιούλιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο.

Θεωρητικά είναι απόλυτα λογικό να προτιμούνται οι θερινοί μήνες για την περίοδο διακοπών από τους τουρίστες που επιθυμούν να επισκεφτούν την χώρα μας, με δεδομένο τις καλές κλιματολογικές συνθήκες που προσφέρει η συγκεκριμένη περίοδο. Παρόλα αυτά, είναι άκρως απογοητευτικό να υπάρχει το φαινόμενο της έντονης εποχικότητας, το οποίο έχει άμεσο αποτέλεσμα τους υπόλοιπους 8 με 9 μήνες η τουριστική δραστηριότητα να είναι ελάχιστη.

1.5 Η επιρροή του τουρισμού στην οικονομία

Η θέση του τουρισμού σε μια οικονομία μιας χώρας είναι πολύ σημαντική, όταν η χώρα αυτή έχει ανεπτυγμένη την τουριστική της δραστηριότητα. Είναι γνωστό, ότι μέσω του τουρισμού, δημιουργούνται σημαντικές επενδύσεις κεφαλαίων στα έργα τουριστικής ανάπτυξης (λιμάνια, δρόμοι, αξιοποίηση φυσικών πόρων κ.τ.λ.), οι οποίες επενδύσεις με τη σειρά τους αναπτύσσουν γενικότερα την οικονομία της χώρας και δημιουργούν επιπλέον θέσεις εργασίας, όπως τονίσαμε και παραπάνω στην αρχή του κεφαλαίου. Εκτός του έμμεσου όμως τρόπου μέσω των επενδύσεων, ο τουριστικός τομέας προσφέρει άμεσα και πολύ σημαντικά έσοδα στην οικονομία της χώρας.

Ο διεθνής τουρισμός, αφού διάνυσε διάφορα στάδια εξέλιξης μέχρι σήμερα, αφού εκδημοκρατίστηκε και μαζικοποιήθηκε -ακολουθώντας τον κύκλο ζωής του τουριστικού προϊόντος που πρότεινε ο Βαρβαρέσος σε παραπάνω σημείο της παρούσης - αντιπροσωπεύει μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα για την ανάπτυξη πολλών χωρών. Βλέπουμε λοιπόν ότι είναι ευκρινέστατη η πραγματική διάσταση των επιπτώσεων του τουρισμού στα πλαίσια μιας εθνικής οικονομίας και ταυτόχρονα η διττή επιδίωξη του: η συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων.

Οι άμεσες επιπτώσεις σε μια οικονομία από την τουριστική κίνηση σύμφωνα με την μελέτη των Δαριβιανάκη και Μπορμπουδάκη (2012), είναι:

- Η τουριστική δραστηριότητα επηρεάζει τις διεθνείς συναλλαγές, ως σημαντικός παράγοντας συναλλαγματικών εισροών και εκροών (ισοζύγιο πληρωμών).
- Η τουριστική δραστηριότητα αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό τμήμα σημαντικής κατανάλωσης.
- Ο τουρισμός είναι δημιουργός μιας πληθώρας άμεσων και έμμεσων παραγωγικών δραστηριοτήτων.
- Η τουριστική δραστηριότητα είναι δημιουργός θέσεων εργασίας.

Οι έμμεσες επιπτώσεις από την άλλη, συνοψίζονται στα παράγωγα αποτελέσματα της τουριστικής ζήτησης και του πολλαπλασιαστή. Σύμφωνα με μια μελέτη του Π.Ο.Τ., οι επιπτώσεις του τουρισμού στο σύνολο μιας εθνικής οικονομίας

εκτιμώνται από το βαθμό συμμετοχής της συγκεκριμένης δραστηριότητας στους οικονομικούς της στόχους, δηλαδή τη συμβολή της στην οικονομική ανάπτυξη, τη σταθερότητα των τιμών, την ισορροπία του εμπορικού ισοζυγίου, τη δίκαιη και ισόρροπη κατανομή του εθνικού εισοδήματος, την πλήρη απασχόληση.

Για την Ελλάδα, ο τουρισμός είναι πολύ σημαντικός για την περιφερειακή ανάπτυξη (ιδίως για τα νησιά), και συνήθως χαρακτηρίζεται ως η «βαριά βιομηχανία» της χώρας (συνεισφέροντας 15% στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της). Μια πιο λεπτομερής ανάλυση σχετικά με τις βασικές μεταβλητές που αντιπροσωπεύουν την ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1999-2002 έχουν κάνει οι Ρόντος και Σφακιανάκης (2009). Υποστηρίζουν ότι η Ελλάδα είναι ένας καλοκαιρινός προορισμός για μεσαία και χαμηλά εισοδήματα, που προσελκύει τουρίστες κυρίως από την Ευρώπη και όχι από Βόρεια Αμερική και Ασία, ενώ οι Έλληνες τουρίστες προτιμούν κυρίως ακριβούς προορισμούς για τις ολιγοήμερες και ποιοτικές διακοπές τους, και αυτό οφείλεται στα αυξημένα εισοδήματά τους από τον τουρισμό.

Στην Ελλάδα η ανάπτυξη του τουρισμού ξεκίνησε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι αφίξεις τουριστών από 210.000 το 1956 αυξήθηκαν σε 8,5 εκατ. το 1988 και σε 18,7 εκατ. το 2007. Το 85% της τουριστικής κίνησης πραγματοποιείται στην χρονική περίοδο από Μάιο μέχρι και Οκτώβριο, ενώ οι πιο πλήρεις μήνες από άποψη τουριστικής κίνησης, είναι τον Ιούλιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο, όταν και περίπου το 50% των τουριστών που επισκέπτεται τη χώρα μας ετησίως συγκεντρώνεται σε αυτούς τους μήνες, ποσοστό που καταδεικνύει έντονα τον εποχιακό χαρακτήρα του τουρισμού στην Ελλάδα.

Τα παραπάνω δεδομένα κυρίως αφορούν παραθαλάσσιες περιοχές και νησιά, τα οποία κυρίως υποδέχονται ξένο τουρισμό και διαθέτουν μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες. Οι επισκέπτες στην Ελλάδα προέρχονται κυρίως από την Ευρώπη και ιδιαίτερα από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γερμανοί και Βρετανοί) και, σε μικρότερο ποσοστό, από τη Β. Αμερική. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η χώρα μας είναι εξαρτημένη από τον διεθνή τουρισμό. Οι πιο συνήθεις τουριστικοί προορισμοί είναι η Ρόδος, η Κέρκυρα, η Κρήτη, η Χαλκιδική, η Μύκονος και η Σαντορίνη καθώς και η Αθήνα.

Ο μεγάλος αριθμός των νησιών, τα αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία, σε συνδυασμό με τις άριστες κλιματολογικές συνθήκες, αποτελούν μερικά από τα πιο σημαντικά στοιχεία του ελληνικού τουρισμού, τα οποία έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια της χώρας να προσελκύσει περισσότερους διεθνείς τουρίστες και να δημιουργήσει ένα περιβάλλον μοναδικό όσον αφορά την υποδοχή και την παροχή υπηρεσιών φιλοξενίας στους επισκέπτες της. Ωστόσο, όλα τα στοιχεία που αναφέρονται παραπάνω και αφορούν τις εγκαταστάσεις, τις υποδομές και γενικά την «ιδανική» εικόνα του τουρισμού στη χώρα, περιέχουν και ορισμένα ευάλωτα σημεία, τα οποία θα πρέπει να αποδοθούν στην ανεξέλεγκτη, μη προγραμματισμένη και μερικές φορές άναρχη τουριστική ανάπτυξη της χώρας, που χρονολογείται από τη δεκαετία του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80.

Παρ' όλα τα προβλήματα, όμως, ο τουρισμός έχει καταφέρει να βάλει την Ελλάδα στο κατάλογο των χωρών εκείνων που προσελκύουν το μεγαλύτερο αριθμό διεθνών τουριστών και έχουν τα περισσότερα έσοδα από τον τουρισμό. Ακόμη, η συμβολή του στο ΑΕΠ (ακαθάριστο εθνικό προϊόν) της χώρας είναι περίπου 10%, και στο εγχώριο προϊόν 14% περίπου.

Οι βασικοί στόχοι της ελληνικής τουριστικής πολιτικής είναι η δημιουργία μιας ανταγωνιστικής και αποτελεσματικής τουριστικής βιομηχανίας και η ισορροπημένη ανάπτυξη του τουρισμού σε σχέση με άλλους τομείς της οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Εναλλακτικός τουρισμός και οι μορφές του

2.1 Ορισμός εναλλακτικού τουρισμού

Ο εναλλακτικός τουρισμός «περιλαμβάνει μορφές τουρισμού οι οποίες δεν αντιβαίνουν τις ευρύτερες κοινωνικές και κοινοτικές αξίες, καθώς και τις αξίες που σχετίζονται με τη φύση, αλλά παρέχουν στους υποδοχείς και στους τουρίστες την ευκαιρία για θετικές αναδράσεις, καθώς και για απόκτηση κοινών εμπειριών» (Eadington & Smith, 1992). Ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί τμήμα των ειδικών μορφών τουρισμού, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός ειδικού κινήτρου στη ζήτηση και από την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης ειδικής υποδομής (προσφοράς). Με τον εναλλακτικό τουρισμό (alternative tourism), οι άνθρωποι αναζητούν ένα διαφορετικό τρόπο διακοπών, ο οποίος συνδέεται με την προστασία της τοπικής κουλτούρας, την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος αλλά και με την αποφυγή της χρήσης υπηρεσιών οργανωμένου μαζικού τουρισμού. Αναμφισβήτητα, ο εναλλακτικός τουρισμός συνιστά μια καινοτόμο φιλοσοφία στον τομέα του τουρισμού, η οποία εμπερικλείει όλες τις μορφές τουρισμού, οι οποίες προσελκύουν τουρίστες με ξεχωριστά ενδιαφέροντα. Ανταποκρινόμενη στην διεθνή τάση για διεύρυνση και διαφοροποίηση του τουριστικού της προϊόντος, η Ελλάδα προσφέρει ελκυστικά πακέτα και υπηρεσίες εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Greek Tourism, 2013).

Τα εναλλακτικά είδη τουρισμού είναι αντίθετα με τον μαζικό τουρισμό, παρά όλα αυτά θα πρέπει να είναι ενημερωμένα για τα τουριστικά δρώμενα. Σέβονται το φυσικό περιβάλλον και τον πολιτισμό του τόπου, σε αντίθεση με το πρότυπο του μαζικού τουρισμού που επικρατεί, δεν το υποβιβάζουν, αντίθετα το τονίζουν και το προβάλλουν. Σωστά θεωρείται πιο ποιοτικός τουρισμός, αφού οι υπηρεσίες και τα προϊόντα που προσφέρει είναι πιο ποιοτικά, χωρίς να κάνει κάτι εις βάρος των τοπικών κοινωνιών, της τοπικής οικονομίας και του περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με τον Butler (1990), ο εναλλακτικός τουρισμός έχει λιγότερα αρνητικά αποτελέσματα στους τουριστικούς τόπους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι αρνητικά και τα οικονομικά αποτελέσματα. Έτσι, όσο αναπτύσσεται ο εναλλακτικός τουρισμός, αυτό φέρνει θετικά αποτελέσματα τόσο στον τόπο όσο και στους

κατοίκους, αλλά και στους φορείς που είναι αρμόδιοι για την τουριστική ανάπτυξη του τόπου.

Επίσης, ένα από τα σημαντικά στοιχεία του εναλλακτικού τουρισμού είναι, ότι ο επισκέπτης έρχεται σε άμεση επαφή με το περιβάλλον και γνωρίζει την ιστορία του τόπου, αλλά ακόμα και το ότι μπορεί να έρθει σε επαφή με τους κατοίκους και να μάθει πράγματα από αυτούς. Με αυτό τον τρόπο ο τουρίστας γνωρίζει τον πολιτισμό, τα ήθη και τα έθιμα του τόπου, τον τρόπο ζωής των κατοίκων και μπορεί έτσι να πάρει μέρος και αυτός στις καθημερινές συνήθειες του τόπου.

2.2 Εναλλακτικός και μαζικός τουρισμός

Πολλοί από τους αναλυτές όταν κάνουν λόγο για τον μαζικό τουρισμό, τον αναφέρουν ως κακό τουρισμό, ενώ αντίθετα τον εναλλακτικό τον αναφέρουν ως καλό. Έτσι γίνεται πιο εύκολα κατανοητό που βρίσκονται οι διαφορές τους.

Οι περισσότερες από τις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού, οφείλονται στον μαζικό τουρισμό. Όταν υπάρχει μεγάλη προσέλευση τουριστών σε έναν προορισμό, χρειάζεται να γίνουν και μεγάλες επενδύσεις σε αυτόν, κάτι που σημαίνει ότι οι κάτοικοι της περιοχής δεν θα συμμετέχουν ενεργά σε αυτό το κομμάτι της ανάπτυξης. Τα αρνητικά αποτελέσματα του μαζικού τουρισμού είναι φανερά και στον τόπο και στους κατοίκους. Για το τουριστικό θέρετρο, οι υποδομές πρέπει να είναι εντυπωσιακές ώστε να προσελκύσουν τους επισκέπτες και να τους κάνουν να το επιλέξουν ως τουριστικό προορισμό και όσον αφορά τους κατοίκους αυτοί βλέπουν ότι οι τουρίστες δεν δείχνουν σεβασμό και ευαισθησία στον τόπο τους, στον πολιτισμό, στα ήθη και έθιμα τους αλλά και στους πλουτοπαραγωγικούς πόρους. Αυτό γίνεται λόγω των έντονων ρυθμών τουριστικής ανάπτυξης και το ότι οι τουρίστες έλκονται από το φθηνό προϊόν που τους προσφέρεται (Coccossis, 1996).

Κάποιοι θεωρούν, ότι ο μαζικός τουρισμός έχει πια ξεπεραστεί, ενώ ο εναλλακτικός τουρισμός είναι πιο σύγχρονο είδος τουρισμού, που διακατέχεται από αξίες και αρχές, σέβεται το περιβάλλον και τον τόπο αλλά και τους κατοίκους του, τονίζει τα καλά στοιχεία που έχει ο τόπος, οι κάτοικοι παίρνουν ενεργά μέρος στην τουριστική ανάπτυξη του τόπου τους και δίνει ιδιαίτερη σημασία στις ανάγκες των εναλλακτικών τουριστών, με στόχο να μείνει ο τόπος όπως ακριβώς είναι.

2.3 Διάκριση εναλλακτικών και ήπιων μορφών τουρισμού

Πρέπει να αναφερθεί ότι όλα τα εναλλακτικά είδη του τουρισμού δεν σημαίνει απαραίτητως πως είναι και ήπια. Το αντίθετο όμως ισχύει, ότι δηλαδή όλα τα είδη ήπιου τουρισμού ανήκουν στον ευρύτερο τομέα του εναλλακτικού τουρισμού.

Οι ήπιες μορφές τουρισμού ονομάζονται και βιώσιμος, αειφορικός ή ελαφρύς εναλλακτικός τουρισμός. Όσο αναπτύσσονται οι ήπιες μορφές του τουρισμού σε ένα τόπο, οι φυσικοί και οι ανθρώπινοι πόροι είναι εφικτό να αποκατασταθούν, θα πρέπει δηλαδή να μπορούν να αντικαθιστώνται, για να μην αλλάζει ο τόπος από όπως ήταν αρχικά. Έτσι λοιπόν, θα πρέπει η τουριστική ανάπτυξη να μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες του τόπου για την προστασία του περιβάλλοντος, που είναι ιδιαίτερες σε κάθε προορισμό.

Οι ήπιες μορφές τουρισμού στρέφονται σε ειδικές ομάδες τουριστών, οι δραστηριότητες τους δεν εξαρτώνται από τις διάφορες εποχές του χρόνου, βοηθάνε στην τοπική ανάπτυξη του τόπου, κρατώντας τους κατοίκους στην ύπαιθρο και στα βουνά, αφήνοντας βέβαια και τα έσοδα στον τόπο τους. Τα τουριστικά αγαθά που προσφέρουν είναι ποιοτικά, ταιριάζουν με την φύση, υποστηρίζουν την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς η ανάπτυξη τους μπορεί να ελεγχτεί και να ρυθμιστεί. Προσφέρουν στον τουρίστα νέες εμπειρίες, που σχετίζονται με τον τοπικό πολιτισμό και κρατούν τις παραδόσεις.

Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ένα μέρος του βιώσιμου τουρισμού, στα πλαίσια του οποίου και αναπτύσσεται. Υπάρχουν και κάποια είδη εναλλακτικού τουρισμού, που δεν βοηθάνε στην προστασία του περιβάλλοντος, ωστόσο δεν το καταστρέφουν όπως ο μαζικός τουρισμός, αλλά μπορεί να το αλλάξουν ως ένα σημείο. Τέτοια είδη τουρισμού είναι ο συνεδριακός - επαγγελματικός τουρισμός, ο τουρισμός κινήτρων. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις, όπου ο αγροτουρισμός, ο οίκο-τουρισμός και ο ορεινός τουρισμός να δημιουργούν αρνητικές συνέπειες για τον τόπο στον οποίο βρίσκονται, αν δεν οργανωθούν, σχεδιαστούν σωστά, σεβόμενοι το περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσονται (Ζήσης, 2003).

Ο εναλλακτικός τουρισμός ορίστηκε ως μία πιο κατάλληλη μορφή τουριστικής ανάπτυξης για τον αναπτυσσόμενο κόσμο από ότι το μοντέλο του μαζικού, το οποίο κυριαρχούσε. Παρά αυτόν τον αρχικό προσδιορισμό της έννοιας

του εναλλακτικού τουρισμού, ως απάντηση σ την αυξανόμενη ευαισθητοποίηση της διεθνούς κοινότητας σε θέματα περιβαλλοντικής προστασίας και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, οι ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης ανέπτυξαν τις δικές τους μορφές εναλλακτικού τουρισμού. Στον ανεπτυγμένο κόσμο και ιδιαίτερα στη Γαλλία όπου καθιερώθηκε ο αγροτουρισμός και ο τουρισμός υπαίθρου, στόχος ήταν η βελτίωση του εισοδήματος των αγροτών και η περιφερειακή ανάπτυξη. Η έμφαση δόθηκε σε θέματα περιβαλλοντικής προστασίας, και σε θέματα, όπως η επαφή και αμοιβαία κατανόηση επισκέπτη/οικοδεσπότη και η προώθηση μίας πιο δίκαιης μορφής τουρισμού.

Οι νέες αυτές μορφές τουρισμού ήρθαν για πολλούς ως απάντηση στην κρίση που αντιμετωπίζει ο μαζικός τουρισμός. Οι συνθήκες που μεγέθυναν τον μαζικό τουρισμό έχουν αλλάξει οδηγώντας τον προς το τέλος της κυριαρχίας του. Οι νέοι τουρίστες είναι πιο έμπειροι, ευαισθητοποιημένοι σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον και την πολιτισμική διαφορετικότητα, έχουν διαφορετικό τρόπο ζωής, ταξιδεύουν συχνότερα σε περισσότερα μέρη, είναι ευέλικτοι και ανεξάρτητοι, αυθόρμητοι και απρόβλεπτοι, απαιτούν καλύτερη σχέση ποιότητας/τιμής, με λίγα λόγια είναι εντελώς διαφορετικοί από τον παλιό μαζικό τουρίστα. Αυτές οι αλλαγές ώθησαν τη νέα πρακτική για τμηματοποίηση της αγοράς, εξατομικευμένες υπηρεσίες και καινοτομικές πρακτικές.

2.4 Ο εναλλακτικός τουρισμός στην Ελλάδα

Ο ελληνικός τουρισμός φαίνεται να αλλάζει όσον αφορά τις απαιτήσεις του παγκόσμιου τουρισμού. Ο τουρίστας - καταναλωτής δεν είναι πλέον ικανοποιημένος απλά με το δέλεαρ του ήλιου και της καθαρής θάλασσας, αλλά κινείται προς άλλους τρόπους με τους οποίους εκμεταλλεύεται τον ελεύθερο χρόνο του.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η σύγχρονη τουριστική βιομηχανία δεν έχει άλλη επιλογή από το να αρχίσει να αξιοποιεί τις νέες δυνατότητες και να προωθήσει τις διάφορες επιλογές που έχουν παραμεληθεί στο παρελθόν, όπως οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Αυτές επικεντρώνονται στο γενικότερο ενδιαφέρον για την οικολογία, την αγροτική ζωή, την εκπαίδευση, τον πολιτισμό, ιστορία, την ορειβασία, την θρησκεία, τα καταναλωτικά προϊόντα κ.α.

Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια να αλλάξει η ταυτότητα του τουριστικού προϊόντος. Με την ανάπτυξη αυτών των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η ανθρώπινη και πολιτιστική διάσταση αναλαμβάνουν πρωταγωνιστικούς ρόλους στην προσπάθεια αυτή.

Η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα. Οι διάφορες πλευρές που εμπλέκονται στην ανάπτυξη του τουρισμού, όπως το κράτος, τουριστικά γραφεία και τουριστικές επιχειρήσεις έχουν αρχίσει να συνειδητοποιούν ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια βιομηχανία με την έννοια της σύγχρονης δραστηριότητας, η οποία μπορεί να οργανωθεί με στόχο την παραγωγή ενός εμπορικού προϊόντος.

Ο τουρισμός πρέπει να προωθηθεί μόνο ως εκεί που μπορεί να μετρηθεί ότι συνεισφέρει τα επιθυμητά οικονομικά οφέλη, και αυτό μετράται με τη μορφή των εισοδημάτων και της απασχόλησης, εφόσον το όφελος αυτό είναι ένα μόνιμο χαρακτήρα και δεν έχει αρνητικές επιπτώσεις για τις άλλες δραστηριότητες. Μια λεπτομερής έκθεση σχετικά με τις επιπτώσεις μιας προσπάθειας τουριστικής ανάπτυξης.

Οι βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τον εναλλακτικό τουρισμό είναι οι παρακάτω¹:

- Πρέπει να βασίζεται σε ένα διάλογο με την τοπική κοινωνία η οποία πρέπει να είναι ενήμερη για τις επιδράσεις του.
- Πρέπει να βασίζεται σε ορθές περιβαλλοντικές αρχές και να λαμβάνει υπόψη τον τοπικό πολιτισμό και τις θρησκευτικές ιδιαιτερότητες.
- Πρέπει να είναι ένα μέσο για την πιο δίκαιη κατανομή των κερδών στους φτωχούς.
- Η κλίμακα ανάπτυξης Οα πρέπει να είναι σύμφωνη με την ικανότητα της περιοχής να αντεπεξέλθει, τόσο σε όρους αισθητικής όσο και οικολογίας.

Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν στην Ελλάδα αναλύονται παρακάτω με κάποιες από τις προϋποθέσεις - στρατηγικούς

---

¹ Εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού, Σχεδιασμός Management και Marketing, Σωτηριάδης Μάριος (επιμέλεια) - Φάρσαρη Ιωάννα (επιμέλεια), Interbooks, 2009.

στόχους, οι οποίοι θα πρέπει να είναι σε ισχύ, προκειμένου αυτές οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού να υλοποιηθούν και να παράγουν αποτελέσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Οικολογικός τουρισμός και Αγροτουρισμός

3.1 Οικολογικός τουρισμός

Κοινά χαρακτηριστικά όλων των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι η δυνατότητα για την αρμονική ένταξή τους στο περιβάλλον και η έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα. Πιο συγκεκριμένα, η ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού προβλέπει την προώθηση των σπάνιων ειδών στην Ελλάδα, εξασφαλίζοντας έτσι την προστασία τους. Σε αντίθεση με την ισχύουσα πεποίθηση, η ανάπτυξη του τουρισμού σε ευαίσθητα οικοσυστήματα μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας τους, ενώ η παραμέληση, εκτός από το ότι δεν είναι ευεργετική, οδηγεί στην υποβάθμιση και την ενδεχόμενη καταστροφή.

Επιπλέον, στο πλαίσιο ενός προγράμματος οικολογικού τουρισμού, η δημιουργία ενός Κέντρου Οικολογικών Ερευνών σε χώρους οικολογικού ενδιαφέροντος θα βοηθήσει τόσο την έρευνα όσο και την εκπαίδευση, προσελκύοντας ομάδες από πανεπιστήμια και άλλους οργανισμούς με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την οικολογία και το περιβάλλον. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του προγράμματος του Οικολογικού Τουρισμού είναι η «αναβίωση ιστορικών διαδρομών» σε περιοχές ιδιαίτερης οικολογικής και ιστορικής σημασίας.

Προφανώς, ο οικολογικός τουρισμός απευθύνεται επίσης σε ειδικές ομάδες τουριστών, όπως οι λάτρεις της φύσης, οι ορειβάτες κ.α. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι συγκεκριμένες περιοχές φυσικού κάλλους, ιδιαίτερα ορεινών περιοχών και απομακρυσμένων νησιωτικών, αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά και δημογραφικά προβλήματα. Η αναβάθμιση των περιοχών αυτών μέσω του τουρισμού θα φέρει αίσιο τέλος στην μακροχρόνια απομόνωση τους και θα βοηθήσει να επέλθει μια αύξηση του βιοτικού τους επιπέδου, δημιουργώντας τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιστροφή των νέων ανθρώπων με τη δημιουργία επιτυχημένων επιχειρήσεων στον τομέα του τουρισμού.

Επίσης, τεράστιες είναι οι δυνατότητες για την προώθηση της πεζοπορίας ως μια μορφή τουρισμού που σέβεται και ενισχύει το περιβάλλον. Αυτή η δραστηριότητα δεν έχει διερευνηθεί στην Ελλάδα όμως, έχει αναπτυχθεί σε άλλες χώρες που έχουν λιγότερο ελκυστικά περιβάλλοντα για μια τέτοια δραστηριότητα.

Στρατηγικοί στόχοι:

1. Η παροχή ειδικών εγκαταστάσεων για την ανάπτυξη ενεργών δραστηριοτήτων με συγκεκριμένες δραστηριότητες, όπως η παρατήρηση πουλιών, ορεινή ποδηλασία, πεζοπορία, κανό καγιάκ, ορειβασία κ.α.
2. Η εκπαίδευση και η κατάρτιση των συνοδών.
3. Ο σχεδιασμός, προώθηση και προβολή της φύσης - εξερεύνηση διαδρομών.
4. Παροχή προωθητικού υλικού των τουριστικών περιοχών οικολογικού ενδιαφέροντος.
5. Καθορισμός ορεινών διαδρομών (μονοπάτια, οδική σήμανση, παρατηρητήρια, ορειβατικά καταφύγια).
6. Σεβασμός και προστασία των τοπικών και περιβαλλοντικών υποδομών.
7. Διαμόρφωση θεσμικού πλαισίου για την ενθάρρυνση περιβαλλοντικών πρωτοβουλιών κατάρτισης.

3.2 Αγροτουρισμός

Πριν να γίνει μελέτη των διάφορων εννοιών που έχουν διατυπωθεί για τον αγροτουρισμό, θα πρέπει να αναφερθούν κάποιες έννοιες που σχετίζονται με αυτόν και τις δραστηριότητες που τον περιβάλλουν. Κάποιες από αυτές είναι, η έννοια του ήπιου τουρισμού, του εναλλακτικού τουρισμού και της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης ή αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

Ο εναλλακτικός και ο ήπιος τουρισμός αφορά το είδος του τουρισμού, που δεν έχει σχέση με τους ελκυστικούς προς τον κόσμο τουριστικούς τόπους, δηλαδή τον λεγόμενο οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Είναι κυρίως τουρισμός, που έχει τοπικό χαρακτήρα, όπου στην εξέλιξη του βοηθάνε οι κάτοικοι ή και οι ίδιοι οι τοπικοί φορείς, με συνέπεια να οργανώνεται, με βάση την προστασία του συγκεκριμένου περιβάλλοντος (Καραγιάννης, 1999).

Λέγοντας βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, εννοείται η ανάπτυξη που αποσκοπεί, στην ισορροπία του τρόπου που είναι δομημένη η κάθε τουριστική περιοχή, τόσο σε τοπικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό

επίπεδο, δημιουργώντας τις συνθήκες για την συνεχόμενη ανάπτυξη της (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2003).

Ο αγροτουρισμός είναι το είδος του τουρισμού, που συντελεί στην ανάπτυξη της υπαίθρου, αποφεύγει να επηρεάσει τις περιβαλλοντικές συνθήκες, τον τόπο και τους ανθρώπους και τους φυσικούς πόρους, χωρίς να τους αλλάζει και χωρίς να τους καταστρέφει. Ο αγροτουρισμός λειτουργεί με τις υποδομές που ήδη υπάρχουν, από τους αγρότες και τους κατοίκους της περιοχής και δεν χρειάζεται ειδικές υποδομές, όπως ο μαζικός τουρισμός. Όταν χρειάζεται να δημιουργηθούν νέες υποδομές, όπως είναι τα μέρη φιλοξενίας, οι ξενώνες, εστιατόρια και τοπικά μαγαζιά, οι υποδομές αυτές φροντίζουν να ταιριάζουν με την φύση και το περιβάλλον του τόπου (Καλόκαρδου, Κραντονέλλης, 2005).

Οι έννοιες του αγροτικού τουρισμού και του αγροτουρισμού εναλλάσσονται, καθώς ο αγροτουρισμός αποτελεί κομμάτι του αγροτικού τουρισμού και σχετίζεται με τις τουριστικές δραστηριότητες, που αφορούν κυρίως τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις (Roberts and Hall, 2001).

Η έννοια του αγροτουρισμού έχει απασχολήσει πολύ και δεν έχει υπάρξει ένας ορισμός, που να είναι ενιαίος και να έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά σε κάθε χώρα. Μολονότι, ο αγροτουρισμός έχει ταχύτατη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, λίγες είναι οι χώρες οι οποίες έχουν θέσει τα όρια του, για να μπορούν να βγάλουν στατιστικά στοιχεία για αυτόν (Ιωακειμίδης, 2009).

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί για τον αγροτικό τουρισμό, οι οποίοι διαφέρουν από χώρα σε χώρα, αλλά και από ερευνητή σε ερευνητή. Κατά διαστήματα, έχουν χρησιμοποιηθεί πολλοί ορισμοί, οι οποίοι είναι γνωστοί στις περισσότερες χώρες, αλλά ουσιαστικά αφορούν διαφορετικές συνθήκες. Το γεγονός του ότι δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός, οφείλεται στο ότι ο αγροτικός χώρος από χώρα σε χώρα διαφέρει και σχετίζεται επίσης με το πόσο ταυτίζονται οι κάτοικοι με το αγροτικό παρελθόν τους (Ιωακειμίδης, 2009).

Κάποιοι ορισμοί που έχουν δοθεί κατά καιρούς για να αποδοθεί αυτό το είδος του τουρισμού είναι Αγροτικός Τουρισμός, Αγροτο-τουρισμός, Αγροτουρισμός, Τουρισμός στο Αγρόκτημα, Πράσινος Τουρισμός και Οικοτουρισμός.

Ένα από τα σημεία εστίασης της ελληνικής τουριστική πολιτική τα τελευταία χρόνια έχει να κάνει με το πρόβλημα της εποχικότητας και την γεωγραφική ανακατανομή της τουριστικής κινητικότητας. Ένας τρόπος που μπορεί να επιτευχθεί είναι με την εστίαση στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και του αγροτικού τουρισμού.

Ο αγροτουρισμός έχει μια μακρά παράδοση στην Ελλάδα. Υπάρχει μια μόνιμη ομάδα εργασίας που αποτελείται από εκπροσώπους της κυβέρνησης και άλλων οργανώσεων που είχαν ήδη ξεκινήσει προγράμματα για τον αγροτικό τουρισμό και που μελετά τη σκοπιμότητα των προγραμμάτων αυτών. Το έργο της ομάδας αυτής είναι να επεξεργαστεί το νομικό πλαίσιο και τα κίνητρα ανάπτυξης για τον αγροτικό τουρισμό, καθώς και την εδραίωση των σχετικών προγραμμάτων των διαφόρων μερών. Διάφορα προγράμματα είναι ήδη σε εφαρμογή υπό την αιγίδα του Υπουργείου Γεωργίας σε περιοχές όπως το Ζαγόρι (Ηπειρος), η Μυτιλήνη, το Πυργί (Χίος), η δυτική Κρήτη και άλλα μέρη της Ελλάδα.

Στρατηγικοί στόχοι:

1. Επίτευξη παραδοσιακής τυποποίησης των γεωργικών προϊόντων και η δημιουργία μόνιμων εκθεμάτων των βιολογικών προϊόντων.
2. Παροχή καταλυμάτων, αναβίωση τοπικών πολιτιστικών δραστηριοτήτων, υπαίθριες δραστηριότητες, πληροφορίες για τους τουρίστες.
3. Ανέγερση περίπτερων αναψυχής και αποκατάσταση παραδοσιακών κτιρίων.
4. Αναδιοργάνωση εγχώριων παραδοσιακών δραστηριοτήτων όπως: κτηνοτροφία, παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων, παραγωγή-τυποποίηση παραδοσιακών γλυκών, παραδοσιακά χειροτεχνήματα (υφαντά, κεντήματα κλπ.)
5. Αναβίωση παραδοσιακών οικισμών, παλιά αρχοντικά κλπ.

3.3 Έννοιες συναφείς με τον αγροτουρισμό

Πριν να γίνει μελέτη των διάφορων εννοιών που έχουν διατυπωθεί για τον αγροτουρισμό, θα πρέπει να αναφερθούν κάποιες έννοιες που σχετίζονται με αυτόν και τις δραστηριότητες που τον περιβάλλουν. Κάποιες από αυτές είναι, η έννοια του

εναλλακτικού τουρισμού, ο ήπιος τουρισμός και η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ή αειφόρος τουρισμός.

Ο εναλλακτικός και ο ήπιος τουρισμός αφορά το είδος του τουρισμού, που δεν έχει σχέση με τους ελκυστικούς προς τον κόσμο τουριστικούς τόπους, δηλαδή τον λεγόμενο οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Είναι κυρίως τουρισμός, που έχει τοπικό χαρακτήρα, όπου στην εξέλιξη του βοηθάνε οι κάτοικοι ή και οι ίδιοι οι τοπικοί φορείς, με συνέπεια να οργανώνεται, με βάση την προστασία του συγκεκριμένου περιβάλλοντος (Καραγιάννης, 1999).

Με την έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης εννοείται η ανάπτυξη που αποσκοπεί, στην ισορροπία του τρόπου που είναι δομημένη η κάθε τουριστική περιοχή, τόσο σε τοπικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, δημιουργώντας τις συνθήκες για συνεχόμενη ανάπτυξη της (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2003).

Ο αγροτουρισμός είναι το είδος του τουρισμού, που συντελεί στην ανάπτυξη της υπαίθρου, αποφεύγει να επηρεάσει τις περιβαλλοντικές συνθήκες, τον τόπο και τους ανθρώπους και τους φυσικούς πόρους, χωρίς να τους αλλάζει και χωρίς να τους καταστρέφει. Ο αγροτουρισμός λειτουργεί με τις υποδομές που ήδη υπάρχουν, από τους αγρότες και τους κατοίκους της περιοχής και δεν χρειάζεται ειδικές υποδομές, όπως ο μαζικός τουρισμός. Όταν χρειάζεται να δημιουργηθούν νέες υποδομές, όπως είναι τα μέρη φιλοξενίας, οι ξενώνες, εστιατόρια και τοπικά μαγαζιά, οι υποδομές αυτές φροντίζουν να ταιριάζουν με την φύση και το περιβάλλον του τόπου (Καλόκαρδου και Κραντονέλλης, 2005).

Οι έννοιες του αγροτικού τουρισμού και του αγροτουρισμού εναλλάσσονται, καθώς ο αγροτουρισμός αποτελεί κομμάτι του αγροτικού τουρισμού και σχετίζεται με τις τουριστικές δραστηριότητες, που αφορούν κυρίως τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις (Roberts and Hall, 2001).

Η έννοια του αγροτουρισμού έχει απασχολήσει πολύ και δεν έχει υπάρξει ένας ορισμός, που να είναι ενιαίος και να έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά σε κάθε χώρα. Μολονότι, ο αγροτουρισμός έχει ταχύτατη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, λίγες είναι οι χώρες οι οποίες έχουν θέσει τα όρια του, για να μπορούν να βγάλουν στατιστικά στοιχεία για αυτόν (Ιωακειμίδης, 2009).

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί για τον αγροτικό τουρισμό, οι οποίοι διαφέρουν από χώρα σε χώρα, αλλά και από ερευνητή σε ερευνητή. Κατά διαστήματα, έχουν χρησιμοποιηθεί πολλοί ορισμοί, οι οποίοι είναι γνωστοί στις περισσότερες χώρες, αλλά ουσιαστικά αφορούν διαφορετικές συνθήκες. Το γεγονός του ότι δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός, οφείλεται στο ότι ο αγροτικός χώρος από χώρα σε χώρα διαφέρει και σχετίζεται επίσης με το πόσο ταυτίζονται οι κάτοικοι με το αγροτικό παρελθόν τους (Ιωακειμίδης, 2009).

Κάποιο ορισμοί που δόθηκαν για να αποδοθεί αυτό το είδος του τουρισμού είναι Αγροτικός Τουρισμός, Αγροτο-τουρισμός, Αγροτουρισμός, Τουρισμός στο Αγρόκτημα, Πράσινος Τουρισμός και Οικοτουρισμός.

3.4 Το προφίλ των Αγροτουριστών

Οι τουρίστες που επιλέγουν εναλλακτικά είδη τουρισμού, έχουν σαν στόχο κυρίως, την ξεκούραση και την ηρεμία, που θα τους βγάλει από τον έντονο τρόπο ζωής. Επιδιώκουν να βρεθούν στη φύση, που τους προσφέρει ηρεμία και ησυχία, μαθαίνοντας παράλληλα πως ζουν οι αγρότες, πράγματα για τα οποία οι περισσότεροι από αυτούς δεν γνωρίζουν. Προσπαθούν να απολαύσουν την γνησιότητα της επαρχίας, την φιλοξενία των κατοίκων, την ομορφιά του τοπίου και του περιβάλλοντος, τα παραδοσιακά τοπικά προϊόντα, να γνωρίσουν ένα τρόπο ζωής, που θυμίζει το παρελθόν τους.

Αυτοί οι τουρίστες κουβαλούν την εμπειρία των πολλών ταξιδιών. Είναι άνθρωποι που έχουν κουραστεί από τον μαζικό τουρισμό και ψάχνουν να βρουν νέους τόπους-προορισμούς, που έχουν σαν επίκεντρο, τον πολιτισμό και το φυσικό περιβάλλον, αλλά και την ευκαιρία να κάνουν νέες γνωριμίες.

Ο αγροτουρισμός απευθύνεται σε πολλές ηλικίες. Στις ευρωπαϊκές χώρες, ο αγροτουρισμός είναι ανεπτυγμένος εδώ και πολλά χρόνια, τον ακολουθούν πολλές οικογένειες και αποτελεί το μισό κομμάτι των οικογενειακών διακοπών ετησίως. Οι νέοι φροντίζουν να συνδυάσουν τον αγροτουρισμό με τα «σπορ περιπέτειας», ενώ οι μεγαλύτεροι ασχολούνται με πιο ήρεμες δραστηριότητες, κάνοντας ταξίδια με πολιτιστικούς, λαογραφικούς και θρησκευτικούς σκοπούς.

Αυτό που χαρακτηρίζει τα άτομα που επιλέγουν τον αγροτουρισμό για τις διακοπές τους, είναι κυρίως η καλή οικονομική κατάσταση, αλλά και η υψηλή

μόρφωση. Είναι συνήθως οικολογικά ευαισθητοποιημένοι, ασχολούνται με πολλά πράγματα και ενδιαφέρονται να μάθουν και άλλα πράγματα για τον πολιτισμό. Ξεχωρίζουν για το γεγονός ότι δεν επηρεάζονται από τα πρότυπα που προβάλλει η σημερινή κοινωνία, είναι καλλιεργημένοι και απαιτούν την ποιότητα και το υψηλό επίπεδο, στις υπηρεσίες που τους προσφέρονται. Είναι γνωστό, ότι οι αγροτουρίστες έχουν ποιότητα ως άνθρωποι και μεγάλη αγοραστική δύναμη. Τους αρέσουν τα ιδιαίτερα πράγματα και δεν αρκούνται σε τίποτα λιγότερο από αυτό που επιθυμούν.

3.5 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα

Πολλά είναι τα θετικά στοιχεία που προσφέρει ο αγροτουρισμός και για τους αγρότες που προσφέρουν φιλοξενία, αλλά και για τους τουρίστες. Τα πλεονεκτήματα για αυτούς που προσφέρουν φιλοξενία, την τοπική κοινωνία και την οικονομία είναι τα εξής:

- Αρχικά, δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, για τους κατοίκους της τοπικής κοινωνίας, με τις αγροτικές ασχολίες να αναπτύσσονται, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο να μειωθεί η ανεργία στην ύπαιθρο, που είναι αυξημένη, περιορίζοντας την μετακίνηση των νέων προς τις πόλεις. Σημαντικό επίσης είναι, ότι αποτρέπεται η μείωση του πληθυσμού και η γήρανση του στις περιοχές αυτές (Βενετσανοπούλου, 2006). Σημαντικό είναι επίσης, το γεγονός ότι οι γυναίκες και οι νέοι ασχολούνται με τις αγροτικές εργασίες.
- Όσον αφορά τον αγροτουρισμό και τις υποδομές που γίνονται, είναι ήπιας μορφής, με σεβασμό στο περιβάλλον και στην πολιτιστική κληρονομιά, με αποτέλεσμα να αυξάνεται το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της περιοχής (Βενετσανοπούλου, 2006).
- Η σημαντικότερη ιδέα που συνδέεται με τον αγροτουρισμό, είναι η προβολή των τοπικών γεωργικών προϊόντων και η προώθηση τους στην αγορά, με αποτέλεσμα να αυξάνονται τα έσοδα των ατόμων, που ασχολούνται με τις αγροτουριστικές δραστηριότητες (Βενετσανοπούλου, 2006).
- Με την βοήθεια του αγροτουρισμού, συνδυάζεται η ανάπτυξη της περιφέρειας, με την προστασία και την προβολή του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι ένα είδος τουρισμού, που δεν ανταγωνίζεται τους φυσικούς πόρους, αλλά βοηθάει στο να ευαισθητοποιηθούν και να νιώσουν την ανάγκη να

προστατεύσουν το περιβάλλον και τον πολιτισμό, τόσο οι κάτοικοι όσο και οι ίδιοι οι τουρίστες (Βενετσανοπούλου, 2006).

- Ο αγροτουρισμός πραγματοποιείται όλο τον χρόνο, συμβάλλοντας στο να μειωθεί η τουριστική εποχικότητα, ένα από τα κυριότερα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού (Βενετσανοπούλου, 2006).
- Ο αγροτουρισμός, συμβάλλει σημαντικά και στην αύξηση του αγροτικού εισοδήματος, γεγονός που το έχει ανάγκη ο κλάδος, μετά και την δύσκολη οικονομική κατάσταση που επικρατεί στη χώρα λόγω της οικονομικής κρίσης (Βενετσανοπούλου, 2006)
- Τα οφέλη για τους τουρίστες από τον αγροτουρισμό είναι πολλά. Γίνονται φίλοι, έχουν την δυνατότητα να θαυμάσουν την γνησιότητα και την ομορφιά του κάθε τόπου, επικοινωνούν με την κοινωνία και γνωρίζουν την παράδοση του τόπου στον οποίο βρίσκονται, γεύονται τα τοπικά προϊόντα και μαθαίνουν τον τρόπο παραγωγής τους και αν το επιθυμούν, μπορούν να συμμετέχουν στην όλη διαδικασία. Τέτοια «κέρδη» δεν μπορεί να δώσει ο μαζικός τουρισμός, ο οποίος στηρίζεται στον ήλιο, την θάλασσα και την άμμο (Βενετσανοπούλου, 2006).

3.6 Μειονεκτήματα Αγροτουρισμού

Στην πιθανότητα που ο αγροτουρισμός δεν έχει αειφορική ανάπτυξη και ξεπεράσει τα όρια της αντοχής μιας περιοχής, μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες, ακόμα και καταστροφικές. Αν η ανάπτυξη του αγροτουρισμού γίνει ανεξέλεγκτα, χωρίς να έχει κάποια όρια, οι συνέπειες που μπορεί να δημιουργήσει στο φυσικό περιβάλλον, είναι η μόλυνση, η υποβάθμιση και η απόλυτη φθορά. Στην πιθανότητα αυτή, δεν θα μπορούν τα αγροτικά προϊόντα να παραχθούν και οι τουρίστες θα δημιουργούν καταστροφές στο πέρασμά τους (Βενετσανοπούλου, 2006)

Σε αυτή την περίπτωση οι συνέπειες είναι οι εξής:

- Η ανάπτυξη που γίνεται χωρίς μέτρο και όρια, υποβαθμίζει το περιβάλλον των περιοχών, συγκριτικά με τις δυνατότητες της περιοχής. Υπάρχει το ρίσκο να αναπτυχθεί ο τουρισμός, στις αγροτικές περιοχές, σε βάρος της αγροτικής

ζωής. Στην εφαρμογή φαίνεται, ότι σε κάποιες περιπτώσεις, οι αγροτικές εργασίες σταματάνε, με στόχο το μεγαλύτερο τουριστικό κέρδος.

- Αν ο αγροτουρισμός αναπτυχθεί με βάση τα πρότυπα που υπάρχουν, αυτό μπορεί να αλλάξει και τον πολιτισμικό χαρακτήρα των αγροτικών περιοχών. Στόχος δεν είναι να αναπτυχθεί ο τουρισμός, στις αγροτικές περιοχές εναντίον της αγροτικής ζωής, δεν έχει σαν στόχο δηλαδή να γίνουν οι αγρότες τουριστικοί πράκτορες. Έχει σαν στόχο, να αλλάξει το αγροτικό εισόδημα ως προς το καλύτερο, με μία επιπλέον απασχόληση, που θα γίνεται παράλληλα με την αγροτική. Αντίθετα έχει διαπιστωθεί, ότι οι αγροτικές ασχολίες, ελαττώνονται ή και σταματάνε στοχεύοντας σε ένα τουριστικό κέρδος, που μπορεί να τους κοστίζει μια αλλαγή του αγροτικού χώρου και του πληθυσμού (Βενετσανοπούλου, 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Οικονομική προσέγγιση αγροτουρισμού

4.1 Ο αγροτουρισμός σε διεθνές επίπεδο

Η πρώτη φορά, που παρουσιάστηκε ο αγροτουρισμός σαν ένα νέο είδος τουρισμού, ήταν την δεκαετία του 1960, στις ΗΠΑ, με την μορφή “Farm and Ranch Hospitality” και με την παρόμοια μορφή του γεωργικού τουρισμού “Farm\Ranch based tourism” και του αγροτικού τουρισμού “Hotel/Resort Based Tourism”. Στην σημερινή εποχή, έχουν κυριαρχήσει δύο είδη αγροτουρισμού:

- Το πρώτο είδος διακοπών είναι αυτό, όπου δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην αγροτική εκμετάλλευση “farm house holidays”, το οποίο είναι πιο δημοφιλές σε χώρες (Αυστρία, Γερμανία) όπου το αγρόκτημα συνδέεται με την αγροτική εκμετάλλευση, όπου οι επισκέπτες μπορούν να παίρνουν μέρος στην καθημερινότητα των αγροτών και να βοηθήνε στις αγροτικές ασχολίες.
- Το δεύτερο είδος διακοπών που είναι με δωμάτιο και πρωινό, “bed and breakfast”, στο οποίο δημιουργούνται ξενοδοχεία και δωμάτια σε μικρές συνοικίες και σε αγροικίες, μέσα στον αγροτικό οικισμό, που προσφέρουν φιλοξενία στους τουρίστες. Αυτό το είδος, ακολουθούν περισσότερο η Βρετανία, Ιταλία και Ιρλανδία.

Στα δύο αυτά είδη, τα μέρη που μπορούν να διαμείνουν οι επισκέπτες είναι (Iakovidou, 1997):

- Ενοικιαζόμενες κατοικίες, που δεν έχουν σχέση με τα σπίτια των αγροτικών οικογενειών.
- Ενοικιαζόμενα δωμάτια, μέσα στο σπίτι της αγροτικής οικογένειας.
- Κατασκηνώσεις και κάμπινγκ μέσα στα αγροκτήματα.
- Αγροκτήματα που είναι διαμορφωμένα ειδικά για φιλοξενία.

Τα δεδομένα διεθνώς, δείχνουν για χώρες όπως Γαλλία, Ιταλία, Αγγλία, Ιρλανδία, Δανία, Γερμανία, Βέλγιο, Ολλανδία, Ισραήλ, Αμερική και Καναδά, ότι ο αγροτουρισμός διαφέρει, ως προς τα είδη του και στον τρόπο που αναπτύσσεται. Αυτό έχει σχέση κυρίως, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε χώρας, τα οικονομικά της, τον βαθμό που χρησιμοποιείται το αγρόκτημα, το πώς αναπτύσσεται ο συνεταιρισμός και οι οργανώσεις του, την γεωργική παραγωγή, την

επιχειρηματικότητα των τοπικών κοινωνιών, τα εισοδήματα των αγροτών και το αν υπάρχουν περιφερειακές ανισότητες (Telfer, 2002)

Σύμφωνα με αγγλοσαξονικές πηγές, ο αγροτουρισμός δεν έχει να κάνει μόνο με την απασχόληση με αγροτικές εργασίες αλλά και με την διασκέδαση και την ψυχαγωγία στην ύπαιθρο. Έχει σαν στόχο, να αξιοποιηθούν με ήπιο και αειφόρο τρόπο οι φυσικοί και ανθρώπινοι πόροι, χωρίς να δημιουργηθεί πρόβλημα στον κοινωνικό ιστό.

Στη Γαλλία, Αυστρία και Γερμανία έχει αναπτυχθεί πολύ, η «Βιομηχανία Τουρισμού της Φάρμας». Η Αυστρία διαθέτει 28.000 φάρμες για αγροτουρισμό (10% του συνόλου), ενώ το 20% συνολικά κατέχουν στην Σουηδία και στην Ελβετία οι συγκεκριμένες φάρμες (Anthoroulou κ.α., 1998). Σε αυτές τις χώρες, το αγρόκτημα εκτός από κατάλυμα, προσφέρει και αγροτικές δραστηριότητες στους επισκέπτες. Ο τουρίστας μένει στο αγρόκτημα και παράλληλα ασχολείται με αγροτικές δραστηριότητες. Τα αγρόκτημα λοιπόν, συνδυάζει στον ίδιο χώρο και διαμονή και αγροτικές ασχολίες. Η θέση του αγροκτήματος, δεν είναι η ίδια για όλες τις χώρες, αλλά υπάρχουν διαφορές από χώρα σε χώρα. Έχουν σημειωθεί δύο πρότυπα αγροκτήματος, το αμερικανικό και το γαλλικό (Moira, 2004).

Όσον αφορά το αμερικανικό μοντέλο, το σπίτι και τα αλλά κτήρια που εξυπηρετούν τον αγρότη για τις δουλειές του, βρίσκονται σε κεντρική θέση στο αγρόκτημα. Τα διπλανά αγροκτήματα έχουν μικρή ή μεγαλύτερη χιλιομετρική απόσταση. Τα αγροκτήματα, εξαρτώνται το ένα από το άλλο και κοινωνικά και οικονομικά, δημιουργώντας έτσι μια κοινότητα, την κοινότητα των αγροκτημάτων. Αυτά τα αγροκτήματα έχουν συνήθως, οι ΗΠΑ και οι χώρες της Λατινικής Αμερικής.

Όσον αφορά το γαλλικό μοντέλο, η κατοικία και τα αλλά κτήρια με τα οποία ασχολείται ο αγρότης, βρίσκονται κατά μήκος ενός ποταμού ή ενός δρόμου. Έτσι το αγρόκτημα εμφανίζεται, σαν ένα στενό και μακρύ κομμάτι γης. Αυτή η διάταξη βοηθάει την κοινότητα, καθώς οι αγρότες βρίσκονται κοντά και μπορούν να έχουν επαφές μεταξύ τους. Αυτή η χωροταξική οργάνωση του αγροκτήματος, είναι μια παραλλαγή του αμερικανικού μοντέλου και αποκαλείται γραμμική κοινότητα. Βρίσκεται στην Γαλλία και στις πρώην αποικίες της.

Τέλος, ο αγροτουρισμός δίνει πολλές ευκαιρίες απασχόλησης στους αγρότες και αύξηση του εισοδήματός τους, ενώ σε αρκετές χώρες μπορεί να συμβάλλει και στην ανάπτυξη παραμελημένων περιοχών. Πιο συγκεκριμένα στην Ευρώπη, τα τελευταία 25 χρόνια, πολλοί τουρίστες ενδιαφέρονται να κάνουν διακοπές στον αγροτικό χώρο. Αυτό συνέβη, διότι κρίθηκε απαραίτητο, αφού δίνει καλές προοπτικές για τους αγρότες αλλά και για αυτούς που επενδύουν στον αγροτικό χώρο. (Telfer, 2002)

4.2 Οικονομική προσέγγιση του αγροτουρισμού

Τα τελευταία χρόνια, ο αγροτουρισμός θεωρείται από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες βιομηχανίες που υπάρχουν, ενώ δεν υπάρχουν σημάδια ότι μπορεί να σταματήσει αυτή η ανάπτυξη. (World Tourism Organization, 2001) Στην Ευρώπη, έχει παρατηρηθεί μεγάλη αύξηση της τουριστικής ζήτησης, με πολύ σημαντικά αποτελέσματα στον οικονομικό τομέα. Με βάση δεδομένα από την διετία 1998-2000, το 12% του Ευρωπαϊκού ΑΕΠ, οφείλεται στον τουρισμό και σε ασχολίες που σχετίζονται με αυτόν και οι θέσεις εργασίας που άνοιξαν από αυτόν, είναι πάνω από 20 εκατομμύρια, περισσότερο σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις. (World Tourism Organization, 2001) Αυτό όμως που δεν μπορούν να δείξουν αυτά τα στοιχεία, είναι οι αλλαγές που μπορεί να γίνουν στον τουριστικό τομέα τα επόμενα χρόνια. Βέβαια, οι προορισμοί που παρέχουν «ήλιο και θάλασσα», δύσκολα μπορεί να βρεθεί κάποιος να τους ανταγωνιστεί, καθώς υπάρχουν όλο και περισσότεροι προορισμοί που γίνονται πιο προσιτοί στον κόσμο. Επιπλέον, υπάρχουν νέα είδη τουρισμού σε περιοχές της περιφέρειας, που εμφανίζουν τρεις φορές μεγαλύτερη ανάπτυξη, από το κλασσικό είδος τουρισμού (EC, 2000). Μια ευρωπαϊκή έρευνα με τίτλο «Europeans on Holiday» (1997-1998), έδειξε ότι πλέον πολλοί άνθρωποι, επιθυμούν να γνωρίσουν νέους προορισμούς, αλλά και να γνωρίσουν και νέα είδη τουρισμού, δίνοντας μεγαλύτερη σημασία στην ποιότητα, σε εναλλακτικά είδη τουρισμού που είναι ευαισθητοποιημένα με το περιβάλλον και τον πολιτισμό, κάνοντας πιο μικρές αλλά περισσότερες διακοπές, καθώς πολλοί ευρωπαίοι διαλέγουν την επαρχία σαν τόπο των διακοπών τους (EC, 1998). Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα τυπικά είδη τουρισμού ανανεώνονται και ο τουρισμός «ήλιος και θάλασσα» καλά κρατεί, λόγω και της ανάπτυξης του (Aguilo et al., 2005).

Φαίνεται ότι, η στρατηγική της Ε.Ε. για την τοπική ανάπτυξη, συμπεριλαμβάνει και ένα σημαντικό κομμάτι του τουρισμού της επαρχίας, γεγονός που αποτελεί σημαντική οικονομική δραστηριότητα, των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών (Briedenhann και Wickens, 2004). Παρά όλα αυτά, δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία για τις οικονομικές δράσεις του τουρισμού της υπαίθρου και το κατά πόσο επιδρούν τα μέτρα που παίρνονται για την ανάπτυξη του. Μολονότι, η ζήτηση και τα έξοδα που κάνουν οι τουρίστες είναι σταθερά, δεν υπάρχουν στοιχεία που να δείχνουν το μέγεθος της ζήτησης αυτής, όπως επίσης λιγότερες είναι και οι μελέτες που έχουν γίνει για τα οικονομικά μεγέθη. Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οικονομικοί μελετητές, που έχουν ασχοληθεί με την γεωργία και με την επαρχία, δεν έχουν δημοσιοποιήσει μελέτες τους για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Οι τουριστικές υπηρεσίες της υπαίθρου είναι ξεχωριστές και δεν έχουν ομοιογένεια, όπως οι άλλες υπηρεσίες με τις οποίες ασχολούνται οι οικονομολόγοι της γεωργίας, όπως είναι τα καθημερινά προϊόντα. Ο αγροτουρισμός αποτελείται από ένα σύνολο υπηρεσιών ή προϊόντων, που μπορούν να καταναλωθούν ταυτόχρονα. Μελέτες που έχουν γίνει για τον τουρισμό, έχουν δείξει ότι η εμπειρία για τον τουρίστα είναι πολύπλευρη, περιλαμβάνοντας την «κύρια» και την «δευτερεύουσα» εμπειρία. Η «κύρια» εμπειρία είναι η πρωταρχική δραστηριότητα, που αφορά τον τουρισμό, ενώ οι «δευτερεύουσες» εμπειρίες αφορούν την διαμονή, την διατροφή την μεταφορά και άλλες δραστηριότητες που σχετίζονται με το ταξίδι (Quan και Wand, 2004). Από στοιχεία του μάρκετινγκ και της διοίκησης, είναι πολύ σημαντικές και η «κύρια» αλλά και οι «δευτερεύουσες» εμπειρίες, λόγω και της μεγάλης αύξησης της ζήτησης και της ποιότητας των υπηρεσιών. Έτσι τα τυπικά μέσα, που μελετούν την ζήτηση για ομοιογενή προϊόντα και υπηρεσίες, δεν μπορούν να μελετήσουν τον τουρισμό της επαρχίας.

Επιπλέον, ο αγροτουρισμός δεν αρκείται μόνο στην φιλοξενία με υπηρεσίες από ταξιδιωτικά γραφεία, ξενοδοχεία και εστιατόρια αλλά και συμβάλλει και στην παραγωγή τοπικών προϊόντων και εδεσμάτων. Έτσι λοιπόν, είναι δύσκολο να οριστεί ένα θεωρητικό πλαίσιο, για την μελέτη της βιομηχανίας του τουρισμού της υπαίθρου. Θα πρέπει ωστόσο να αναφερθεί, ότι οι οικονομολόγοι που ασχολούνται με την γεωργία και την επαρχία, θα πρέπει να ασχοληθούν και με τον αγροτουρισμό, ο οποίος συνδέεται με την ανάπτυξη της επαρχίας, με τις δραστηριότητες που

αναπτύσσονται στο αγρόκτημα, αλλά και την βιομηχανία που παράγει χειροποίητα προϊόντα και edésματα.

Οι οικονομολόγοι θα μπορούσαν να ξεκινήσουν την έρευνα, από την μελέτη της ζήτησης, ή από την γενικότερη καταναλωτική συμπεριφορά που υπάρχει στον αγροτουρισμό. Η ζήτηση για τον αγροτουρισμό, έχει σημαντικές επιδράσεις στα τοπικά προϊόντα, στα εισοδήματα και στην εργασία. (Saarinen, 2003). Οι τουρίστες δίνουν χρήματα, για προϊόντα και υπηρεσίες της επαρχίας και έτσι δημιουργείται μια ζήτηση για προϊόντα και υπηρεσίες της περιοχής, γεγονός που επηρεάζει άμεσα το εισόδημα και την εργασία της περιοχής. Έτσι λοιπόν, ο αγροτουρισμός βοηθάει στο να εξελιχθούν οικονομικά, περιφέρειες και περιοχές με μικρή ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Telfer, (2002) ο τουρισμός μπορεί να φέρει χρήμα από τις πλούσιες περιοχές, στις φτωχές περιφέρειες, των οποίων οι κοινωνικοί και οικονομικοί δείκτες είναι χαμηλοί, σε επίπεδο ποιότητας.

4.3 Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα

Η ιστορία του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, δεν έχει μεγάλη διάρκεια. Οι βάσεις του ξεκινούν, από κάποιες τουριστικές μορφές της υπαίθρου, που είναι ίδιες στην χώρα και γίνονται κάποιες θρησκευτικές γιορτές ή κάποια σαββατοκύριακα. Αυτό το είδος τουρισμού ονομάστηκε αγροτουρισμός, μετά την δεκαετία του 1980, και έλαβε χώρα την ίδια στιγμή με δύο σημαντικά γεγονότα. Το πρώτο ήταν, η είσοδος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα το 1981, η οποία έφερε και κάποια προγράμματα για την τοπική και αγροτική ανάπτυξη. Το δεύτερο σημαντικό γεγονός ήταν, ότι δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην ισότητα των φύλων και στην ανάπτυξη του επιπέδου ζωής στις αγροτικές περιοχές, κυρίως των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών (Gidarakou, 1999).

Ο αγροτουρισμός και η ισότητα των δύο φύλων συνδέθηκαν μεταξύ τους, με την δημιουργία πολλών γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών, σε διάφορες αγροτικές περιοχές, με την παραγωγή τοπικών προϊόντων και με την φιλοξενία. Πολλές δημόσιες και ιδιωτικές υπηρεσίες στήριξαν αυτή την προσπάθεια, όπως η Γενική Γραμματεία Ισότητας, το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης, η Αγροτική Τράπεζα, η Πανελλήνια Ομοσπονδία Γεωργικών συνεργατικών σωματείων, τον ΕΟΤ,

ΤΗΝ Γενική Γραμματείας Νέας Γενιάς, τον Ελληνικό Οργανισμό Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας (Kazakoroulos και Gidarakou, 2003)

Οι αγρότες και ο αγροτουρισμός, ήταν μια κίνηση που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1980, σαν ένα είδος τουρισμού για ορεινά και απομακρυσμένα μέρη. Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης, δημιούργησε ένα πρόγραμμα για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, προσπαθώντας να βοηθήσει τις μικρότερες περιοχές που δεν ήταν ανεπτυγμένες οικονομικά, αλλά και τις περιοχές που δεν είχαν τουριστική κίνηση. Ο αγροτουρισμός, ανάλογα με την περιοχή, χωρίζεται στα παρακάτω είδη:

- Ο αγροτουρισμός που λαμβάνει χώρα σε μεγάλες γεωργικές εκτάσεις, όπου ο τουρίστας μπορεί να μείνει σε ειδικούς χώρους, μέσα στο αγρόκτημα και μπορεί αν θέλει, να βοηθάει στις αγροτικές εργασίες.
- Ο αγροτουρισμός που γίνεται σε αγροτικές περιοχές, όπου ο επισκέπτης διαμένει σε κάποιο προσωρινό χώρο, όπως κάποιο ενοικιαζόμενο δωμάτιο, ξενώνα ή πανσιόν και περνάει την ώρα του, βοηθώντας στις αγροτικές εργασίες ή σε άλλες ψυχαγωγικές δραστηριότητες.
- Ο αγροτουρισμός που λαμβάνει χώρα σε παραλιακά μέρη ή σε νησιά, όπου ο τουρίστας διαμένει σε απλά καταλύματα και δραστηριοποιείται στην θάλασσα και στο χωριό.
- Ο αγροτουρισμός σε παραδοσιακούς οικισμούς, όπου ο επισκέπτης μπορεί να μείνει σε παραδοσιακά καταλύματα, που έχουν διαφορετική αρχιτεκτονική και μπορούν να απολαύσουν τοπικά προϊόντα και άλλες δραστηριότητες.
- Ο αγροτουρισμός σε χωριά που διακρίνονται για την φυσική τους ομορφιά ή προστατευμένους τόπους, οι οποίοι είναι χωριά ή εθνικά πάρκα, που βρίσκονται δίπλα από κάποιο ωραίο τοπίο, που τα επιλέγουν οι τουρίστες λόγω της φυσικής τους ομορφιάς.
- Ο αγροτουρισμός που γίνεται σε συνεταιριστικά συγκροτήματα, που είναι κάποιες φιλικές πανσιόν, που περιβάλλονται από γεωργικές εκτάσεις που αναδεικνύουν τα πολιτιστικά και φυσικά στοιχεία της περιοχής.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω προγραμμάτων ενίσχυσε οικονομικά αυτές τις προσπάθειες, με τον Κανονισμό 797/85, για επενδύσεις που θα γίνονταν στον κατασκευαστικό κλάδο και με την Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER I (1991-1993).

Οι αγρότες που ήθελαν να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό, έπαιρναν επιδότηση αν είχαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις. Η κεντρική τους ασχολία θα ήταν η αγροτική, με λίγα λόγια παραπάνω από το μισό τους εισόδημα θα πρέπει να προέρχεται από τις αγροτικές ασχολίες. Επιπλέον, το κατάλυμα θα έπρεπε να έχει από 5 έως 10 δωμάτια, τα άτομα που θα απασχολούνταν με αυτό θα έπρεπε να ήταν μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής και να απασχολούνται με αυτό για 5 χρόνια από την στιγμή της χρηματοδότησης, ή για 10 χρόνια αν βρίσκονταν σε ευρωπαϊκό πρόγραμμα για νέους αγρότες. Η χρηματοδότηση κινούταν αναλόγως με το συνολικό ποσό της επένδυσης, την περιοχή και ανάλογα με το αν οι αγρότες συμμετείχαν σε κάποιο πρόγραμμα για νέους αγρότες. Οι αγρότες που βρίσκονταν σε βουνά ή σε νησιά, έπαιρναν το 68% του ποσού της συνολικής χρηματοδότησης, ενώ αυτοί που βρίσκονταν σε πιο ανεπτυγμένες περιοχές έπαιρναν το 40%. Η στήριξη αυτή συνεχίστηκε από τους κανονισμούς 2328/91, 950/97 και 1257/99 και τις κοινοτικές πρωτοβουλίες LEADER II (1994-1999) και LEADER PLUS (2000-2006).

Ωστόσο, αυτή η κίνηση δεν παρείχε βοήθεια και στήριξη στους αγρότες, όσον αφορά τα διοικητικά της μονάδας τους, ούτε προέβαλλε τις υπηρεσίες και τα προϊόντα τους, ούτε συνέβαλλε στην επικοινωνία μεταξύ των μονάδων. Η στήριξη αυτή ήταν πολύ σημαντική (φάκελοι του LEADER 1994), για αυτούς που δεν είχαν καμία εμπειρία, στο να διοικήσουν μια μεγάλη τουριστική μονάδα. Επομένως, στο σχέδιο βοήθησαν ιδιωτικές επιχειρήσεις, που έφτιαζαν σπίτια, ξενώνες, δωμάτια και άλλα κέντρα φιλοξενίας. Αυτές οι ελλείψεις μαζί με την απουσία έλεγχου, από ευρωπαϊκούς ή εθνικούς μηχανισμούς, δείχνουν την εικόνα του αγροτουρισμού, την σημερινή εποχή στην χώρα (Iakovidou, 1997).

Οι σκοποί των προγραμμάτων που έγιναν για τον αγροτουρισμό, από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, ήταν μια μεγάλη γκάμα δραστηριοτήτων για τους αγρότες, καινούρια εισοδήματα για αυτούς από μη αγροτικές ασχολίες, δημιουργία νέων δραστηριοτήτων σε επαρχιακές περιοχές, καλύτερευση του τρόπου ζωής και των συνθηκών εργασίας για τους κατοίκους, να μην μειωθεί ο πληθυσμός της περιφέρειας, να προωθηθεί ο ρόλος της γυναίκας, οικονομικά και κοινωνικά στην κοινωνία, να προβληθούν και να υποστηριχθούν τα τοπικά και τα χειροποίητα προϊόντα, να προστατευθεί το περιβάλλον, να διατηρηθεί ο πολιτιστικός πλούτος και να χρησιμοποιηθεί η αρχιτεκτονική.

4.4 Προϋποθέσεις ανάπτυξης του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τον Κουτσούρη (1998), ο αγροτουρισμός δεν μπορεί να αναπτυχθεί παντού, παρά μόνο σε κάποιες περιοχές που πληρούν κάποιες προϋποθέσεις.

Για να μπορέσει να υπάρξει μέλλον για τον αγροτουρισμό στην Ελλάδα, θα πρέπει να υπάρξουν κάποια μέτρα και δράσεις:

- Να σημειωθεί και να δημιουργηθεί ο χάρτης της χώρας, με όλες τις αγροτουριστικές περιοχές.
- Να προωθείται ο αγροτουρισμός σαν ένα επιπλέον εισόδημα στα αγροτικά έσοδα.
- Να γίνει παρουσίαση και διαφήμιση των αγροτουριστικών δράσεων, που είναι καλά οργανωμένες και αποδοτικές.
- Να δημιουργηθούν οι κατάλληλες υποδομές, για την διευκόλυνση της πρόσβασης των τουριστών.
- Να ενεργοποιηθούν οι τοπικοί φορείς και να συμβάλλουν στην οργάνωση και στον έλεγχο της ανάπτυξης, με στόχο την διατήρηση του τοπικού στοιχείου.
- Η τουριστική περίοδος να διαρκεί όλο τον χρόνο, για να μπορούν να αυξηθούν ποιοτικά, οι υπηρεσίες που προσφέρονται.
- Το να μπορέσουν να καλυφθούν οι ανάγκες των τουριστών, όσον αφορά την διαμονή, την διατροφή και την διασκέδαση.
- Να γίνει μια κοινή προσπάθεια από τους κατοίκους και τους αρμόδιους τοπικούς φορείς, για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή τους και κατανόηση των αλλαγών που χρειάζονται.
- Να δημιουργηθούν μέτρα, για την τουριστική ανάπτυξη σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.
- Να δημιουργηθούν μέτρα που θα συμβάλλουν, στην προστασία του περιβάλλοντος και στην διατήρηση της πολιτιστική και τουριστικής κληρονομιάς.
- Να ληφθούν μέτρα, για την βελτίωση των παραδοσιακών οικισμών, που έλκουν τους τουρίστες.

- Να γίνει σωστή πληροφόρηση και εκπαίδευση των κατοίκων, για τις ευκαιρίες που δίνει ο αγροτουρισμός, αλλά και τις δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν, από την λάθος οργάνωση και συντήρηση.
- Θα πρέπει οι κάτοικοι μαζί με τους τοπικούς φορείς, να συμβάλλουν στην ανάπτυξη και στον έλεγχο, για να παραμείνει ο τοπικός χαρακτήρας.
- Θα πρέπει να πραγματοποιηθούν προγράμματα, για την επαγγελματική κατάρτιση των κατοίκων και να μάθουν ξένες γλώσσες σε βασικό επίπεδο, για να μπορούν να αντιμετωπίζουν τις ανάγκες του αγροτουρισμού.
- Θα πρέπει να γίνονται συστηματικοί έλεγχοι από τους τοπικούς φορείς, ώστε να τηρούνται όλες οι απαιτούμενες προϋποθέσεις, για την σωστή λειτουργία των επιχειρήσεων που εμπλέκονται με τον αγροτουρισμό.
- Θα πρέπει να δημιουργηθεί ένας φορέας, που θα μπορεί να συντονίζει πανελλαδικά τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις.
- Θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα δίκτυο ανάμεσα στα κράτη, που θα ενημερώνει για τα αγροτουριστικά ζητήματα και θα παρέχει ειδικούς συμβούλους στους ενδιαφερόμενους.

Τα θετικά στοιχεία του αγροτουρισμού, τον καθιστούν ως σημαντικό μέσο για την τοπική ανάπτυξη, κυρίως όσον αφορά τις ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές της χώρας. Αναγκαίο ωστόσο είναι, η ανάπτυξη αυτή να γίνει με ολοκληρωμένο σχέδιο, ακολουθώντας τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. (www.agrotour.gr).

4.5 Περιοχές ανάπτυξης Αγροτουρισμού στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τον Κουτσούρη (1998), «στην Ελλάδα, όπου το 82,6% της επικράτειας αποτελούν ορεινές και μειονεκτικές περιοχές και οι κάτοικοι αυτών αποτελούν το 27,9% του πληθυσμού της χώρας, ο αγροτουρισμός θεωρείται η λύση για να αναπτυχθούν αυτές οι περιοχές». Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην χώρα:

- Σε χωριά με φυσική ομορφιά
- Σε νησιά ή παραλιακά μέρη, στα οποία εκμεταλλεύονται τον ήλιο και την θάλασσα κατά το καλοκαίρι

- Σε παραδοσιακούς οικισμούς, με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, που έλκουν τους κατοίκους των πόλεων
- Προστατευόμενες περιοχές, όπως είναι οι εθνικοί δρυμοί και οι υδροβιότοποι, οι οποίες πέρα από την ομορφιά τους, προσφέρουν στους τουρίστες γνώσεις για οικολογικά θέματα
- Σε συνεταιριστικά καταλύματα όπου τα μέλη, που συνήθως είναι γυναίκες, παρέχουν τοπικά προϊόντα ή δικής τους παραγωγής.

(www.agrotour.gr)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η περίπτωση του Ηρακλείου

5.1 Δράσεις στήριξης του Αγροτουρισμού

Στην Ελλάδα, οι βάσεις για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού μπήκαν με την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Η χώρα χρηματοδοτήθηκε από τα προγράμματα αγροτικής τουριστικής ανάπτυξης της ΕΟΚ, με την συνεργασία των αρμόδιων φορέων, όπως είναι το Υπουργείο Γεωργίας, Α.Τ.Ε., Ε.Ο.Τ με ένα ειδικό τουριστικό πρόγραμμα, με στόχο την αύξηση των εισοδημάτων των κατοίκων των ορεινών περιοχών και την παραμονή αυτών στις περιοχές. Το πρόγραμμα βοηθούσε στην ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων των αγροτών, των συνταξιούχων, των δήμων, των κοινοτήτων και των συνεταιρισμών με την προώθηση και των προϊόντων τους. Σε κάθε νομό της χώρας, δημιουργήθηκαν επιτροπές, που έκριναν την εγκυρότητα των δικαιολογητικών και των αιτήσεων των αγροτών, ενώ η Α.Τ.Ε. χορήγησε τα δάνεια. Στη διαδικασία ανάπτυξης του αγροτουριστικού τομέα στην χώρα, συνέβαλλαν αρκετοί φορείς όπως το Ελληνικό Κέντρο Τουρισμού, η Αγροτουριστική Α.Ε., το Υπουργείο Γεωργίας, το Υπουργείο Ανάπτυξης, ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, ο ΕΟΜΜΕΧ και άλλοι.

5.1.1 Αναπτυξιακή Ηρακλείου

Το σημαντικότερο κομμάτι που έχει αναλάβει η εταιρεία, είναι να καλύψει τις ανάγκες για την υποστήριξη των Ο.Τ.Α. στον αναπτυξιακό τους χαρακτήρα, το σχέδιο ανάπτυξης της περιοχής, την εκμετάλλευση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο των διαθέσιμων πόρων, μέσα από την οργάνωση σχετικών προγραμμάτων, την τεχνική βοήθεια των κατοίκων και των τοπικών φορέων της περιοχής στον τομέα της εκπαίδευσης, της βελτίωσης του τρόπου ζωής και της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, δράσεις για περιβαλλοντικά θέματα, να διατηρήσουν τον πολιτισμό και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της συνοχής της περιοχής. Η Αναπτυξιακή Ηρακλείου Α.Α.Ε. ΟΤΑ, αναλαμβάνει δράσεις στον Ν. Ηρακλείου, αλλά πραγματοποιεί και προγράμματα που αφορούν, όλη την περιφέρεια της Κρήτης. (www.anher.gr)

5.1.2 ΑΚΟΜΜ ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ

Το Α.Κ.Ο.Μ.Μ. - ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ Α.Ε ΟΤΑ, αποτελεί την Ομάδα Τοπικής Δράσης εφαρμογής της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER, στην περιοχή του ΨΗΛΟΡΕΙΤΗ από το 1992.

Δημιουργήθηκε το 1988, «Αναπτυξιακό Κέντρο Ορεινού Μυλοποτάμου και Μαλεβυζίου Ανώνυμη Εταιρία (Α.Κ.Ο.Μ.Μ. Α.Ε), με ιδρυτικούς μετόχους το Δήμο Ανωγείων, την κοινότητα Αξού, την κοινότητα Γωνιών και τον Αγροτικό Βιοτεχνικό Συνεταιρισμό Ανωγείων. Από το ξεκίνημα της, η εταιρεία αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι του αναπτυξιακού τομέα της περιοχής.

Το 1991, με τον σχεδιασμό του LEADER, έγιναν συζητήσεις και τέθηκαν ερωτήματα από την τοπική αυτοδιοίκηση και άλλους κοινωνικούς και επιχειρηματικούς παράγοντες της περιοχής. Το αποτέλεσμα των συνομιλιών ήταν, η απόφαση ότι θα έπρεπε να ενισχυθεί η εταιρεία, ως το μοναδικό μέσο που εξέφραζε την ομοιογένεια του Ψηλορείτη σε κοινωνικά, πολιτιστικά, οικονομικά και γεωφυσικά χαρακτηριστικά.

Με τους ίδιους προσανατολισμούς, πήραν μέρος στην εταιρεία όλοι οι δήμοι και οι κοινότητες, αλλά και κοινωνικοί και επιχειρηματικοί παράγοντες με την αντίστοιχη αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου. Έτσι λοιπόν, έγινε αύξηση μετόχων από 4 σε 42.

Το 2000 η εταιρία τροποποιεί τον διακριτικό της τίτλο σε Α.Κ.Ο.Μ.Μ. - ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ Α.Ε , ενώ το 2007 τροποποιεί το καταστατικό της, με σκοπό την προσαρμογή της σε Αναπτυξιακή Εταιρία ΟΤΑ, σύμφωνα με τον Ν. 3463/2006, και μετονομάζεται σε Α.Κ.Ο.Μ.Μ. - ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ Α.Ε ΟΤΑ.

Σήμερα στην σύνθεση των μετόχων βρίσκονται 40 μέλη, ανάμεσα στους οποίους υπάρχουν ΟΤΑ α και β' βαθμού, συνεταιρισμοί και ενώσεις, πολιτιστικοί και αθλητικοί φορείς, συνεταιρισμοί από γυναίκες, χρηματοπιστωτικά και τεχνολογικά ιδρύματα.

Εκτός της LEADER, την περίοδο του γ' κοινοτικού πλαισίου στήριξης υλοποιήθηκαν και τα ΟΠΑΑΧ του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων καθώς και του ΠΕΠ Κρήτης, διάφορα προγράμματα μέσω των κοινοτικών πρωτοβουλιών EQUAL και INTERREG III, κ.α.

Η εταιρεία είναι επίσης η υπηρεσία, που υλοποιεί πολλά προγράμματα όπως είναι το Βοήθεια στο Σπίτι, ΚΔΑΠ, ΚΗΦΗ, βρεφονηπιακών σταθμών κ.α. Όλα μαζί τα προγράμματα που οργανώνουν και ελέγχουν είναι 14, τα οποία συντελούνται σε 6 δήμους. Οι εργαζόμενοι που απασχολούνται σε αυτά, είναι γύρω στα 55 με 60 άτομα.

Το Α.Κ.Ο.Μ.Μ. - ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ Α.Ε ΟΤΑ συνετέλεσε δραστικά, στο να δημιουργηθούν και να αναπτυχθούν σχέσεις και μηχανισμοί, που βοηθάνε στην ανάπτυξη όπως είναι το ΦΥΣΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΨΗΛΟΡΕΙΤΗ, το δίκτυο ΓΗ ΤΟΥ ΨΗΛΟΡΕΙΤΗ, το τοπικό σύμφωνο ποιότητας «ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ – ΚΡΗΤΗ», κ.α

5.1.3 Μεσογειακά Ευρωπαϊκά Προγράμματα

Τα προγράμματα αγροτουρισμού, άρχισαν να εφαρμόζονται πιο οργανωμένα στην χώρα την δεκαετία του 1980, με την υιοθέτηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (Μ.Ο.Π). Τα ΜΟΠ διένυσαν την περίοδο 1986-1994, ήταν μέρος του Α' ΚΠΣ και αναφέρονταν στην Μεσογειακές χώρες. Η υπηρεσία που διαχειριζόταν τα αγροτουριστικά προγράμματα, ήταν το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας που με την βοήθεια της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδας, χορηγούσαν δάνεια στους αγρότες των ορεινών περιοχών, για την πραγματοποίηση αγροτουριστικών δράσεων. «Από το πρώτο έτος που μπήκε η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι απομακρυσμένες περιοχές της χώρας, είχαν οφέλη από τα κοινοτικά κονδύλια. Αφετηρία όμως για την συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήταν τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα, που άρχισαν το 1986 και ολοκληρώθηκαν το 1993 και έχουν θεωρηθεί από πολλούς, ως η αρχή της ουσιαστικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Περιφερειακή Πολιτικής.

Τα Μ.Ο.Π. έβαλαν τις βάσεις, για να ολοκληρωθεί μια προσπάθεια, για την ανάπτυξη της περιφέρειας της Ευρώπης, μέσα από μακροχρόνια προγράμματα επιχειρήσεων. Με την βοήθεια των Μ.Ο.Π., έγινε η χρηματοδότηση προγραμμάτων της περιφέρειας, τα οποία σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν από τις ίδιες τις περιφέρειες. Στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκαν επτά ολοκληρωμένα Μεσογειακά Προγράμματα: της Κρήτης, της Μακεδονίας και Θράκης, Δυτικής Ελλάδας και Πελοποννήσου, Νήσων Αιγαίου Πελάγους, Ανατολικής Κεντρικής Ελλάδας, Αττικής και το θεματικό Μ.Ο.Π. πληροφορικής. Η πρώτη περίοδος που εφαρμόστηκαν αυτά τα προγράμματα, ήταν το 1984-89, αλλά κράτησαν μέχρι το 1993. (www.minagric.gr)

Το σχέδιο ανάπτυξης που εφάρμοσε η Ελλάδα, την περίοδο 1984-1993, είχε ως κύριο χαρακτηριστικό της, τον διαχωρισμό των διαθέσιμων πόρων, σε μικρότερα έργα υποδομής σε όλη την χώρα. Η στρατηγική αυτή ενδυνάμωσε την οικονομική κατάσταση της χώρας και συνέβαλλε, στο να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο των αγροτικών και περιφερειακών περιοχών. Βελτίωσε τους επαρχιακούς δρόμους και συνέβαλλε στο να εκσυγχρονιστούν οι μικρές γεωργικές επιχειρήσεις, με την δημιουργία μικρών και μεσαίων ξενοδοχείων σε πολλές περιοχές. (www.agrotour.gr)

Η εποχή αυτή σηματοδοτήθηκε και από ένα σημαντικό γεγονός για την αναπτυξιακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 1988, πραγματοποιήθηκε η μεταρρύθμιση για την λειτουργία των Διαρθρωτικών Ταμείων, που έφερε τον συντονισμό των πολιτικών και κοινοτικών διαρθρωτικών ταμείων, που μέχρι εκείνο το διάστημα ήταν ανεξάρτητα. Η μεταβολή αυτή θα έφερνε αύξηση των πόρων των διαρθρωτικών ταμείων, ακόμα και διπλασιασμό τους για την περίοδο 1987-1993. Υπολόγιζε επίσης, ότι τον έλεγχο για την υλοποίηση των προγραμμάτων αναπτυξιακών δράσεων, που γίνονταν με την συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα μοιράζονταν ανάμεσα στις εθνικές και περιφερειακές αρχές της χώρας και στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Ο αγροτουριστικός συνεταιρισμός Πέτρας Λέσβου, ήταν ο πρώτος που το 1983, συμπεριλήφθηκε στα αγροτουριστικά προγράμματα, μετά από την δράση του συμβουλίου ισότητας των δύο φύλων. Μετά από την Πέτρα, ακολούθησαν τα Αμπελάκια, η Αράχοβα και η Χίος.

5.2 Δυνατότητες και αδυναμίες του αγροτουρισμού στο Ηράκλειο

Είδη αγροτουριστικών μονάδων

Οι κατηγορίες των αγροτουριστικών μονάδων του Νομού Ηρακλείου είναι οι εξής:

- Μικρά ξενοδοχεία-ξενώνες
- Δωμάτια που ενοικιάζονται στα αγροτικά σπίτια
- Αυτόνομες παραδοσιακές αγροτικές κατοικίες
- Εκθετήρια αγροτουριστικών προϊόντων
- Αγροτουριστικά κέντρα διασκέδασης και φαγητού

- Τουριστικά γραφεία που διοργανώνουν προγράμματα με υπαίθριες δραστηριότητες και επισκέψεις χώρων με οικότουριστικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον
- Αγροκτήματα
- Επιχειρήσεις που παράγουν παραδοσιακά προϊόντα
- Εργαστήρια λαϊκής τέχνης

Όπως γίνεται σαφές, η υποδομή που χρειάζεται ο αγροτουρισμός, είναι μικρότερη σε μέγεθος, από αυτή του μαζικού τουρισμού. Ο αγροτουρισμός στην αρχή του, δεν χρειάζεται κάποια ιδιαίτερη υποδομή. Ταυτόχρονα, τα αγροτικά προϊόντα είναι πολλά, καθώς υπάρχουν ελεύθερα στη φύση. Παρακάτω παρουσιάζονται συγκριτικά στοιχεία αγροτουριστικών μονάδων στο νομό Ηρακλείου.

ΗΡΑΚΛΕΙΟ				
ΚΑΤΑΛΥΜ Α	ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤ Α MAX (ΑΤΟΜΑ)	ΤΙΜΗ min. ΔΩΜΑΤΙΟΥ/ΗΜΕΡ Α	ΤΙΜΗ max. ΔΩΜΑΤΙΟΥ/ΗΜΕΡ Α	ΠΕΡΙΟΧΗ
1	43	70	135	ΒΟΥΝΟ
2	12	180	180	ΘΑΛΑΣΣΑ
3	6	150	200	ΒΟΥΝΟ
4	22	60	80	ΒΟΥΝΟ
5	16	76	106	ΒΟΥΝΟ
6	80	70	90	ΒΟΥΝΟ
7	38	78	182	ΒΟΥΝΟ
8	27	40	55	ΒΟΥΝΟ
9	19	60	80	ΒΟΥΝΟ/ΘΑΛΑΣΣ Α
10	19	40	65	ΒΟΥΝΟ
11	8	25	31	ΒΟΥΝΟ
Μ.Ο.	25,08	71,66	101,25	ΒΟΥΝΟ

Πηγή: Εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή της Κρήτης. Αγροτουριστικές μονάδες και επαγγέλματα που εμπλέκονται (Θεοδωρομανωλάκη, Ουρανού και Παπαδοπούλου).

Δυνατά Σημεία Αγροτουριστικών Μονάδων

- Πλούσιο και άθικτο φυσικό περιβάλλον.
- Τέλειο κλίμα.
- Πλήρης τοπική παράδοση.
- Η ενδοχώρα.
- Οι κάτοικοι.
- Γαστρονομία.

Αδύνατα Σημεία Αγροτουριστικών Μονάδων

- Δεν υπάρχουν υποδομές.
- Δεν υπάρχει δικτύωση των επιχειρήσεων.
- Δεν υπάρχει οργανωμένη πολιτική, για να προβληθεί και να προωθηθεί ο αγροτουρισμός.

5.3 Τομείς απασχόλησης του Αγροτουρισμού

Οι κλάδοι στους οποίους απασχολούνται οικονομικά είναι οι εξής:

- Περιηγήσεις σε φυσικές περιοχές, κοντά στην θάλασσα με οικολογικό περιεχόμενο.
- Βιολογική γεωργία, κτηνοτροφία και ιχθυοκαλλιέργειες.
- Διατήρηση αγροτικού τοπίου
- Διατήρηση των παραδοσιακών οικισμών.
- Μουσεία αγροτικής, λαογραφικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, κ.α.

Κάποια από τα επαγγέλματα που συνδέονται με τον αγροτουρισμό είναι:

Γεωργός (βιολογικής γεωργίας)

Υπάρχουν πολλές διαφορές της βιολογικής γεωργίας, με τα άλλα είδη της γεωργίας. Βοηθάει στις ανανεώσιμες πηγές και στην ανακύκλωση, δίνοντας πίσω στο έδαφος, τα θρεπτικά στοιχεία που βρίσκονται στα κατάλοιπα. Η βιολογική γεωργία δείχνει σεβασμό στο ίδιο το περιβάλλον, καταστρέφοντας τα παράσιτα και τις ασθένειες που βρίσκονται στις καλλιέργειες και στην κτηνοτροφία και προσπαθεί να μην χρησιμοποιεί συνθετικά παρασιτοκτόνα, ζιζανιοκτόνα, χημικά λιπάσματα, αυξητικές ορμόνες, αντιβιοτικά ή γενετικές τροποποιήσεις. Έτσι, ο γεωργός που ασχολείται με την βιολογική γεωργία, χρησιμοποιεί τεχνικές, που συμβάλλουν στην διατήρηση του οικοσυστήματος και στην μείωση της ρύπανσης.

Κτηνοτρόφος (βιολογικής κτηνοτροφίας)

Ο κτηνοτρόφος εκτρέφει ζώα, με στόχο να τα εκμεταλλευτεί εμπορικά, τα ίδια και τα προϊόντα που προέρχονται από αυτά. Στην σημερινή εποχή, η κτηνοτροφία πραγματοποιείται σε μεγάλες και οργανωμένες κτηνοτροφικές μονάδες, όπου οι κτηνοτρόφοι ασχολούνται ειδικότερα, με την εκτροφή ενός μόνο ζώου. Τα ονόματα των μονάδων αυτών, προέρχονται από τα ζώα (ορνιθοτροφεία, χοιροστάσια, αγελαδοτροφεία). Η βιολογική κτηνοτροφία βασίζεται στον φυσικό τρόπο ζωής των ζώων, οι ζωοτροφές που δίνονται σε αυτά είναι βιολογικές, μειώνουν τα συνθετικά φάρμακα, είναι κατά της γενετικής τροποποίησης, συμβάλλει στην προστασία του

περιβάλλοντος και ξεχωρίζει για τα υγιεινά προϊόντα που παράγει. Στην βιολογική κτηνοτροφία, η μεταχείριση των ζώων γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται η υγεία και η φυσιολογική ανάπτυξη τους, καθώς και η ολοκληρωμένη και αειφορική χρήση των φυσικών πόρων του οικοσυστήματος.

Ειδικός δασικής προστασίας (Δασοφύλακας, Φύλακας θήρας, Προσωπικό δασικών εργασιών)

Ο ειδικός δασικής προστασίας εκπαιδεύεται σε θέματα όπως:

- Προστασία δασών από φωτιές.
- Επίβλεψη δασικών παραβάσεων.
- Δασική νομοθεσία.
- Τα βότανα του δάσους.
- Τα προϊόντα του δάσους.
- Φυσικό περιβάλλον.
- Βιολογία – οικολογία άγριων ζώων και πτηνών.
- Την οργάνωση και την συντήρηση των θηραμάτων.
- Τις δασικές περιοχές που βρίσκονται υπό προστασία.
- Χρήση πυροσβεστικών οχημάτων.
- Αγωγή και σκοποβολή.
- Υγιεινή και ασφάλεια στην εργασία – πρώτες βοήθειες

Επιμελητής - Ξεναγός εθνικών δρυμών και χώρων αναψυχής

Ο επιμελητής - Ξεναγός εθνικών δρυμών και χώρων αναψυχής:

- Πραγματοποιεί τα σχέδια, για την διαχείριση των εθνικών δρυμών και των προστατευόμενων περιοχών.
- Πραγματοποιεί έρευνες, για την οργάνωση και την λειτουργία των υπαίθριων χώρων διασκέδασης.

- Κάνει απογραφή και μελετά τις αλλαγές που γίνονται στο φυσικό οικοσύστημα, αυτοφυή χλωρίδα, άγρια πανίδα, αλλαγές βιότοπων-οικοσυστημάτων, βρίσκει τρόπους για τον χειρισμό της βλάστησης.
- Συνοδεύει και ενημερώνει τους τουρίστες.
- Αναλαμβάνει, συντηρεί και ελέγχει τα έργα και τις υποδομές, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των επισκεπτών.
- Προσπαθεί να βρει και να αντιμετωπίσει τις απειλές που δέχεται το περιβάλλον και βοηθάει στον αγώνα κατά των πυρκαγιών.
- Μεριμνά για την ασφάλεια των επισκεπτών, λαμβάνοντας μέτρα προφύλαξης, δίνοντας και τις πρώτες βοήθειες.
- Συνεργάζεται με τα αρμόδια όργανα, ελέγχει αν εφαρμόζονται οι νόμοι και οι κανονισμοί.
- Οργανώνει φυλάκια, κάνει περιπολίες, βοηθάει τα αρμόδια όργανα στον αγώνα κατά των παραβατών.
- Χρησιμοποιεί Η/Υ.
- Συνεννοείται και στα ελληνικά και στα αγγλικά, μαθαίνοντας αγγλικούς τεχνικούς όρους.

5.4 Παραδείγματα αγροτουριστικών κατοικιών – επιχειρήσεων

Σε αυτήν την ενότητα παρατίθενται ορισμένα παραδείγματα αγροτουριστικών μονάδων φιλοξενίας τα οποία βρέθηκαν κατόπιν ενδελεχούς έρευνας σε σχετικούς ιστότοπους που αφορούν την αγροτουριστική δραστηριότητα στον νομό Ηρακλείου.

Ξενοδοχείο Οικολογικού Τουρισμού - Ξενώνας Μουρτζανάκη στην Αχλάδα, ΚΡΗΤΗ - ΕΛΛΑΔΑ

Η Αχλάδα βρίσκεται κοντά στο χωριό της Αγίας Πελαγίας, όπου η περιοχή είναι πλούσια σε βλάστηση με καταπληκτικά τοπία και τέσσερις χαρακτηριστικές διαφορετικές παραλίες. Σήμερα η Αχλάδα είναι ένας ιδανικός τόπος για επισκέπτες, να αφήσουν πίσω το αστικό στρες και να απολαύσουν την ομορφιά και την ηρεμία

της φύσης και τις δραστηριότητες του οικολογικού τουρισμού που είναι διαθέσιμες στην περιοχή.

(<http://www.ecotourismgreece.com>)

Arhodiko Hotel

Το Arhodiko Hotel βρίσκεται μακριά από το κέντρο της Αμμουδάρας, όπου σε κοντινή απόσταση βρίσκεται το κοσμοπολίτικο κέντρο του Ηρακλείου που είναι προσβάσιμο σε 10 λεπτά οδικώς, ενώ το διεθνές αεροδρόμιο του Ηρακλείου βρίσκεται 9χλμ. μακριά.

(<http://www.booking.com/hotel/gr/arhodiko.el.html>)

Kalimera Village

Το Kalimera Village, είναι ένα σύμπλεγμα κατοικιών, χτισμένο στο ψηλότερο σημείο του παραδοσιακού οικισμού Πισκοπιανό, νότια του Λιμένα Χερσονήσου στη Βόρεια Κρήτη με πανοραμική θέα στη θάλασσα.

Αποτελείται από 20 διαμερίσματα, χτισμένα με παραδοσιακό τρόπο, που τα κάνει να μοιάζουν περισσότερο με τυπικό ελληνικό χωριό παρά με ξενοδοχείο. Από το 2012 λειτουργεί πλέον χωρίς εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (CO₂), χάρη στην εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συστημάτων παραγωγής ενέργειας.

(<http://kalimera-village.gr/el/>)

Τρούλλος

Σε κοντινή απόσταση από το Ηράκλειο Κρήτης, μόλις 14 χλμ. από το κέντρο της πόλης, στο χωριό Αρχάνες, βρίσκεται το παραδοσιακό συγκρότημα διαμερισμάτων «Τρούλλος». Ειδικότερα, τοποθετούνται στην περιοχή της Τουρκογειτονιάς όπου οι ανασκαφές αποκάλυψαν πολύ ενδιαφέροντα ερείπια της Μινωικής περιόδου και όπου εικάζεται ότι οι βασιλείς της Κνωσού είχαν το θερινό τους κατάλυμα. Πρόκειται για 3 παραδοσιακές κατοικίες, χωρισμένες σε διαμερίσματα, που χρονολογούνται το 1871, όπως μαρτυρά το χυμένο ένθετο μολύβι στο ρουκούνι της κεντρικής πόρτας. Οι κατοικίες αυτές αναπαλαιώθηκαν πλήρως το

2004, με σεβασμό στην τοπική αισθητική και παράδοση και με σκοπό να δοθεί η ευκαιρία στους επισκέπτες να γνωρίσουν ένα κομμάτι του Κρητικού πολιτιστικού χρώματος.

(<http://www.troullos.gr/gr/index.html>)

Πετρονικολής

Τα παραδοσιακά καταλύματα Πετρονικολής βρίσκονται στην καρδιά του χωριού και διαθέτουν τέσσερα άνετα διαμερίσματα των οποίων η διακόσμηση παραπέμπει στη γνήσια κρητική αισθητική. Τα παραδοσιακά καταλύματα Πετρονικολής αποτελούν μια πρόταση για να γνωρίσουν οι επισκέπτες τον ορεινό τουρισμό και να απολαύσετε αυθεντική κρητική φιλοξενία σε μια σπιτική ατμόσφαιρα.

(<http://petronikolis.info/>)

Ξενώνες ΘΑΛΟΡΗ - Καπετανιανά, Κρήτη

Οι Ξενώνες ΘΑΛΟΡΗ, είναι ένα συγκρότημα 15 αναπαλαιωμένων παραδοσιακών κατοικιών, που διατηρούν αυθεντικά τα στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής που υπήρχαν στον οικισμό Καπετανιανά τα παλιά χρόνια. Στην Κρήτη, στον ορεινό όγκο των Αστερουσίων, δυτικά της κορυφής ΚΟΦΙΝΑ, στο οικισμό Καπετανιανά, σε υψόμετρο 800 μέτρων και με θέα στο Λιβυκό πέλαγος η θέση του οικισμού είναι ξεχωριστή καθώς συνδυάζει μοναδικά το στοιχείο του βουνού και της θάλασσας. Η μακραίωνη ιστορία του οικισμού αποτυπώνεται στα κτίσματα του, όπου συνυπάρχουν, στοιχεία μινωικής αλλά και μοναστηριακής αρχιτεκτονικής. Τα σπίτια είναι φρουριακού τύπου συνοδευόμενα με ποιμενικές εγκαταστάσεις ενταγμένα άριστα στο βραχώδες περιβάλλον το οποίο εγκιβωτίζουν.

(<http://www.thalori.com/>)

Ορεινά καταφύγια Αγίου Μύρωνα - Κρήτης

Νότια της πόλης του Ηρακλείου και σε ύψος 700 μ. βρίσκονται τα "Ορεινά Καταφύγια Αγίου Μύρωνα". Πρόκειται για ένα συγκρότημα δύο κτιρίων παραδοσιακών ξενώνων "stone houses" που έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα μνημεία από το Υπουργείο Πολιτισμού, με ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά, μορφολογικά και τεχνικά στοιχεία στις όψεις και στην εσωτερική τυπολογία τους. Τα κτίρια είναι πετρόκτιστα, ενώ έχουν ανακαινιστεί πλήρως, με βάση τις παλιές τεχνικές

αναστύλωσης, χρησιμοποιώντας τοπικά υλικά από τα γύρω βουνά και χωρίς επεμβάσεις που ν' αλλοιώνουν τον αρχικό χαρακτήρα τους, διατηρώντας ζωντανές τις μνήμες και το άρωμα της περιοχής.

Casa Di Veneto

Το Casa Di Veneto είναι ένα παραδοσιακό πέτρινο συγκρότημα, 1,5χλμ. από την παραλία στη Χερσόνησο. Διαθέτει δωμάτια σε ρομαντικό στιλ, διακοσμημένα με έπιπλα αντίκες. Στο κέντρο του χωριού που βρίσκεται στα 50μ. υπάρχουν κρητικές ταβέρνες, καταστήματα που πωλούν τοπικά προϊόντα και μικρές καφετέριες. Το λιμάνι της Χερσονήσου βρίσκεται στα 2χλμ.

<http://www.booking.com/hotel/gr/casa-di-Veneto.el.html>

Βίλλες Ειδύλλιον

Στο παραδοσιακό χωριό Άνω Χερσόνησος υπάρχουν οι εν λόγω παραδοσιακές κατοικίες που είναι αναπαλαιωμένες με απόλυτο σεβασμό στην παράδοση. Μέσα στις κατοικίες αυτές βρίσκονται αντίκες και κειμήλια της παλιάς εποχής.

<http://www.villaidillion.gr/hotel.html>

Αγριελιά - Σγουροκεφάλι

Ο ξενώνας ΑΓΡΙΕΛΙΑ στεγάζεται σε αναπαλαιωμένη παραδοσιακή πετρόχτιστη οικία δυο ορόφων (178,93τ.μ), στο χωριό Σγουροκεφάλι στο νομό Ηρακλείου. Με απόφαση της Πολεοδομίας Ηρακλείου, ο ξενώνας έχει χαρακτηριστεί παραδοσιακός. Η αναπαλαίωση έγινε από τεχνίτες της πέτρας, ώστε να μη χαθεί η φυσιογνωμία της οικίας. Διατηρεί όλα τα στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, συνδυάζοντας το σεβασμό στην παράδοση με τις ανέσεις ενός σύγχρονου ξενώνα.

<http://www.agrieliavilla.gr/agrielia.php>

Αγιόκλημα

Το Αγιόκλημα είναι ένα παλιό παραδοσιακό σπίτι, και πιο συγκεκριμένα είναι αναστηλωμένο σπίτι του χωριού, αρχές 20ου αιώνα, στην άκρη του οικισμού.

Απέχει από το Ηράκλειο 16 χιλ. Κτισμένο στα τέλη του 19ου αιώνα, ανακαινισμένο με σεβασμό στην παράδοση αλλά και λειτουργικό για τον σύγχρονο περιηγητή.

(<http://agrotourismos.gr/nomos/iraklio/>) (<http://www.agioklima.gr/>)

Αγροικίες στο κτήμα Στρατάκη

Από το 2005 λειτουργούν οι Αγροικίες στο κτήμα Στρατάκη. Πρόκειται για αγροτουριστικά καταλύματα που βρίσκονται σε μια έκταση 55 στρεμμάτων στο κέντρο την Κρήτης, κοντά στο γραφικό χωριό του Αγ. Θωμά, δήμο Γόρτυνας Ηράκλειο.

Δημιουργήθηκαν με φαντασία και σεβασμό στο περιβάλλον, ως προς την αρχιτεκτονική και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν.

(http://agroikies.gr/index.php?module=frontpage&cat1_id=1)

Villa Siornikoletos

Η βίλα Siornikoletos βρίσκεται στον πανέμορφο παραδοσιακό οικισμό των Βόρων κάτω από το αρχαιολογικό χώρο της Φαιστού και κοντά στο Λιβυκό πέλαγος. Στην περιοχή υπάρχουν πολλά μοναστήρια και βυζαντινές εκκλησίες. Η βίλα Siornikoletos χτίστηκε το 1890. Οι Ιταλοί αρχαιολόγοι F. Halbherr και L. Pernier έμεναν στη βίλα Siornikoletos (1905-1913) όπου εκ μέρους της Ιταλικής αρχαιολογικής σχολής έκαναν ανασκαφές στη Φαιστό.

Η βίλα Siornikoletos χαρακτηρίστηκε το Σεπτέμβριο του 2004 από το Υπουργείο Πολιτισμού (Διεύθυνση νεώτερης και σύγχρονης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς) ως μνημείο διότι αποτελεί αξιόλογο δείγμα αστικής κατοικίας της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αιώνα. Διατηρεί μορφολογικά στοιχεία παραδοσιακής και νεοκλασικής αρχιτεκτονικής στις όψεις του, πολύτιμα για τη μελέτη της αρχιτεκτονικής στη περιοχή αυτή. Επίσης το κτίριο αποτελεί σημείο αναφοράς για τη μνήμη των κατοίκων της Μεσσαράς.

(<http://www.siornikoletos.gr/index.php?lang=el&mode=reserve>)

6. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία πραγματεύτηκε το θέμα της αγροτουριστικής ανάπτυξης, το οποίο αποτελεί εν γένει μια προτεραιότητα για την περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας μας. Ο τουρισμός, λαμβανομένου υπόψη ότι αποτελεί μία από τις πιο παραγωγικές βιομηχανίες της Ελλάδας, παραδοσιακά είχε εγκλωβιστεί στο μοτίβο των ελληνικών παραλιών και του ήλιου. Αυτό όμως δεν τον επέτρεπε να αναπτυχθεί ομοιογενώς και οριζοντίως σε όλα τα μήκη της ελληνικής επικράτειας, αλλά και κατά όλη την διάρκεια του χρόνου.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι ικανές να επιτελέσουν θετικά σε αυτήν την προσπάθεια, και να δημιουργήσουν νέα ζήτηση τουριστικών προϊόντων, αφού αποτελούν και μία νέα διαφορετική προσφορά τουριστικών προϊόντων. Ο εναλλακτικός και ο ήπιος τουρισμός δεν έχει σχέση με τον λεγόμενο οργανωμένο μαζικό τουρισμό. Έχει τοπικό χαρακτήρα, όπου στην εξέλιξη του βοηθάνε οι κάτοικοι ή και οι ίδιοι οι τοπικοί φορείς και οργανώνεται στη βάση της προστασίας του συγκεκριμένου περιβάλλοντος. Μία από αυτές τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι ο αγροτουρισμός, ο οποίος συντελεί στην ανάπτυξη της υπαίθρου, αποφεύγει να επηρεάσει τις περιβαλλοντικές συνθήκες, τον τόπο και τους ανθρώπους και τους φυσικούς πόρους, χωρίς να τους αλλάζει και χωρίς να τους καταστρέφει. Όταν χρειάζεται να δημιουργηθούν νέες υποδομές, όπως είναι τα μέρη φιλοξενίας, οι ξενώνες, εστιατόρια και τοπικά μαγαζιά, οι υποδομές αυτές φροντίζουν να ταιριάζουν με την φύση και το περιβάλλον του τόπου (Καλόκαρδου και Κραντονέλλης, 2005). Αυτό γίνεται και εμφανές στην τελευταία ενότητα της παρούσας εργασίας, όπου παρουσιάζονται διάφορες αγροτουριστικές μονάδες φιλοξενίας και εστίασης, οι οποίες στην συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν δημιουργηθεί στη βάση παλαιών κτισμάτων ή ανακατασκευής τους, διατηρώντας έτσι την τοπική ταυτότητα και την πολιτισμική καταγωγή του τόπου όπου αναπτύσσεται η τουριστική δραστηριότητα. Επίσης, παρατηρείται ότι η ανάπτυξη που δημιουργείται στις εν λόγω περιοχές έρχεται σε ισορροπία τόσο σε τοπικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτισμικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, δημιουργώντας τις συνθήκες για την συνεχόμενη ανάπτυξη αυτών (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2003). Μελλοντικές έρευνες προτείνεται να στραφούν στην οικονομική επίπτωση που έχει ο αγροτουρισμός σε συγκεκριμένες περιοχές, διερευνώντας τις νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν χάριν των αγροτουριστών.

Βιβλιογραφία

Ξένη

Aguilo, E., Alegre, J., & Sard, M. (2005). The persistence of the sun and sand tourism model. *Tourism management*, 26(2), 219-231.

Anthopoulou Th., Iakovidou O., Koutsouris A., & Spilanis I., 1998, Spatial and Developmental Dimensions of Agrotourism in Greece, Proceedings of 5th Panhellenic Conference on Rural Economy (pp. 23-28). Athens.

Briedenhann, J., & Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?. *Tourism management*, 25(1), 71-79.

Butler, R. W. (1990). Alternative tourism: pious hope or Trojan horse?. *Journal of Travel Research*, 28(3), 40-45.

Coccosis, H., Priestley, G. K., & Edwards, J. A. (1996). Tourism and sustainability: perspectives and implications. *Sustainable tourism? European experiences.*, 1-21.

Eadington, W.R. and Smith, V.L. (1992). Introduction: The emergence of alternative forms of tourism. In: Smith, V.L. and Eadington, W.R. (eds). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*. Chichester: Wiley, pp.1-12.

Gidakou, I., 1999, Young women's attitudes towards agriculture and women's new roles in the Greek countryside: a first approach, *Journal of Rural Studies*, vol. 15, no. 2, pp. 147-158.

Kazakopoulos L., Gidakou I., Theofilidou K., 2003 Women's Cooperatives in Greece and the Niche Market Challenge, *Journal of Rural Cooperation*, 31(1) 2003:25-45.

Quan, S., & Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism management*, 25(3), 297-305.

Roberts I. and Hall D., 2001, *Rural tourism and recreation: principles to practice*, Cabi publishing, London

Tefler, D.J., 2002, Tourism and regional development issues, In: Shapley, R. and Tefler, D.J., (eds) Tourism and Development: Concepts and Issues, Clevedon: Channel View Publications.

Ελληνική

Βαρβαρέσος Σ., (2000), Τουρισμός. Οικονομικές Προσεγγίσεις, Β' έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Προπομπός, σ. 299.

Βενετσανοπούλου Μ: «Η κρατική συμβολή στον τουρισμό - εναλλακτικές μορφές τουρισμού», Αθήνα 2006, εκδόσεις INTERBOOKS

Ζαχαράτος, Γ. και Τσάρτας, Π. (1999), «Πολιτική και Κοινωνιολογία της Τουριστικής Ανάπτυξης», εκπαιδευτικό υλικό στο Μ.Π.Σ. «Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων», Θ.Ε. Τουριστικός Τομέας, Τόμος Γ', Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σσ. 17-58.

Ζήσης Ι.- ΠΑΝΔΟΙΚΟ (2003), Πράσινο Επιχειρείν, ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα.

Θεοδορομανωλάκη Μ., Ουρανού Β., Παπαδοπούλου Μ., Εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή της Κρήτης. Αγροτουριστικές μονάδες και επαγγέλματα που εμπλέκονται.

Iakovidou, O., (1997), Agro-tourism in Greece: the case of women agro-tourism co-operatives of Ambelakia. *MEDIT*, 1, 44-47.

Ιωακειμίδης Α., 2009, Αγροτουρισμός στο νομό Θεσσαλονίκης, Διπλωματική Εργασία, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης.

Καλόκαρδου Ρ., Κραντονέλλης Κ, Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κρίσιμες χωρητικότητες σε τουριστικές περιοχές της δυτικής Ελλάδας", *HELENCO '05*, Αθήνα, 3-6 Φεβρουάριου 2005|

Καραγιάννης Στ., 1999, Ύπαιθρος χώρα, Πλέθρον, Αθήνα.

Καραγιάννης, Σ., Έξαρχος, Γ. (2004). Αγροτουρισμός: Μοχλός για την ανάπτυξη της υπαίθρου. Ηράκλειο: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης.

Καραγιάννης, Σ., Έξαρχος, Γ. (2006). Τουρισμός: Τουριστική Οικονομία Ανάπτυξη Πολιτική. Ηράκλειο: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης.

Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., 2003, Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον, Κριτική, Αθήνα.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. (2001). Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον. Αθήνα: Κριτική.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., Γκρίμπα, Ε. (2011). Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, Ζήτηση και Προσφορά Νέων Προϊόντων Τουρισμού. Αθήνα: Κριτική.

Λογοθέτης, Μ. (1988), Αγροτικός Τουρισμός: Μία Εναλλακτική Λύση. Αθήνα: ΑΤΕ & Μ. Λογοθέτης.

Σωτηριάδης Μ., Φάρσαρη Ι., Εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού, Σχεδιασμός Management και Marketing, Interbooks, 2009.

Ηλεκτρονικές πηγές

World Tourism Organisation (<http://www.unwto.org>)

http://agroikies.gr/index.php?module=frontpage&cat1_id=1

<http://agrotourismos.gr/nomos/iraklio/> <http://www.agioklima.gr/>

<http://el.wikipedia.org/>

<http://kalimera-village.gr/el/>

<http://petronikolis.info/>

<http://www.agrieliavilla.gr/agrielia.php>

<http://www.booking.com/hotel/gr/arhodiko.el.html>

<http://www.booking.com/hotel/gr/casa-di-veneto.el.html>

<http://www.ecotourismgreece.com>

<http://www.ecotourismgreece.com>

<http://www.siornikoletos.gr/index.php?lang=el&mode=reserve>

<http://www.thalori.com/>

<http://www.troullos.gr/gr/index.html>

<http://www.villaidillion.gr/hotel.html>

www.agrotour.gr

www.anher.gr

www.minagric.gr